

**The Necessity for Supervision on the Compatibility of
Persian and Non-Persian Texts of International Treaties**

Abdolmajid Soudmandi *

(DOI) : 10.22066/CILAMAG.2022.254160

(DOR) : 20.1001.1.2251614.1401.39.68.2.2

Abstract

One of the factors of different implementations of a treaty is that countries implement the treaty according to the text adopted in their domestic systems, while this text may differ from the authenticated texts of the treaty. Therefore, the compatibility of Persian and non-Persian texts of treaties is important. Nevertheless, reviewing the Iranian Acts and Regulations indicate that many of the above-mentioned arrangements for this compatibility have not been foreseen and even the "Regulation on How to Prepare and Conclude International Agreements" of 1371 and the "Guidelines for the Formal Regulation of International Legal Agreements" of 1390 could not completely fix this deficiency. In addition, although the relevant institutions in ratification a treaty have been able to amend the Persian text, by recognizing the incompatibility between the texts in some cases, there are still significant flaws in the Persian text of many treaties. Even the implementation of some of them such as Article 37 (a) of the Convention on the Rights of the Child has led to Iran's condemnation by international institutions. Reviewing the Iranian laws in the field of preparing the Persian text of the treaty and monitoring its compliance with the authenticated texts is the first step to eliminate the shortcomings of these laws and the present article has been written with this aim.

Keywords

Language of International Treaties, Consistency of Persian and non-Persian Texts of Treaties, The Guardian Council, Regulation on How to Prepare and Conclude International Agreements, Authenticated Texts of a Treaty

* Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Social Sciences, Payame Noor University, Tehran, Iran, Soudmandi@pnu.ac.ir

لزوم نظارت بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات بین‌المللی

عبدالمجید سودمندی *

(DOI) : 10.22066/CILAMAG.2022.254160

(DOR) : 20.1001.1.2251614.1401.39.68.2.2

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۱۹

چکیده

یکی از عوامل اجرای متفاوت یک معاهده این است که کشورها، معاهده را طبق متن مصوب در نظام داخلی خود اجرا می‌کنند، در حالی که ممکن است این متن با متن‌های معتبر معاهده متفاوت باشد. بر همین اساس، همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات، مهم است. با وجود این، بررسی قوانین و مقررات ایران حاکی است بسیاری از لوازم تضمین همخوانی فوق، پیش‌بینی نشده است و حتی «آیین‌نامه چگونگی تنظیم و انعقاد توافقات بین‌المللی» مصوب ۱۳۷۱ و «دستورالعمل تنظیم شکلی توافقات حقوقی بین‌المللی» مصوب ۱۳۹۰ نتوانسته این نقص را به‌طور کامل برطرف کند. در ضمن، اگرچه نهادهای ذی‌ربط در تصویب معاهده توانسته‌اند در بعضی موارد با تشخیص مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده، موجبات اصلاح متن فارسی را فراهم کنند، همچنان در متن فارسی بسیاری از معاهدات، ایرادهای مهم وجود دارد و حتی اجرای بعضی از آن‌ها همچون ماده ۳۷(الف) عهدنامه حقوق کودک، سبب محکومیت ایران در نهادهای بین‌المللی شده است. بررسی قوانین و مقررات ایران در زمینه فرایند تهیه متن فارسی معاهده و نظارت بر همخوانی آن با متن‌های معتبر، گام نخست برای برطرف کردن نقص این قوانین است و مقاله حاضر با این هدف نگاشته شده است.

واژگان کلیدی

زبان معاهدات بین‌المللی، همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات، شورای نگهبان، آیین‌نامه چگونگی تنظیم و انعقاد توافقات بین‌المللی، متن‌های معتبر معاهده

مقدمه

به گواهی تاریخ، کشورها در گذشته و حال، یکی از روش‌های زیر را برای انتخاب زبان معاهدات برگزیده‌اند: ۱- انتخاب یک زبان، ۲- انتخاب چند زبان با رجحان یکی، ۳- انتخاب چند زبان با اعتبار برابر.^۱ فارغ از تفاوت میان متن‌های معتبر معاهده در یکی از شیوه‌های دوم و سوم فوق که می‌تواند عامل تفسیر و اجرای متفاوت تعهدات معاهداتی شود، عامل مؤثر دیگر بر اجرای متفاوت معاهدات، شیوه جذب مقررات بین‌المللی در نظام‌های داخلی است. جذب مقررات بین‌المللی در نظام‌های داخلی تحت تأثیر دو رویکرد یگانگی و دوگانگی حقوقی است و «اساسی‌ترین وجه تمایز نظام‌های یگانگی حقوقی و دوگانگی حقوقی این است که پس از تصویب معاهده از سوی مراجع ذی‌صلاح داخلی و لازم‌الاجرا شدن آن... در کشورهای تابع نظریه یگانگی... نیازی به قانونگذاری در این زمینه نیست. اما در کشورهای تابع دوگانگی پس از تصویب معاهده و لازم‌الاجرا شدن آن... قانونگذاری نهاد تقنینی در خصوص معاهده مربوطه، پیش‌نیاز اجرای آن... است.»^۲ در ضمن، امروزه نظام‌های یگانگی و دوگانگی خالص وجود ندارد،^۳ چنان‌که به‌عنوان مثال، «در برخی کشورهای تابع یگانگی، دادگاه‌ها بین معاهدات خوداجرا و غیرخوداجرا تفکیک قائل می‌شوند و هنگامی که دادگاه داخلی معاهده‌ای را غیرخوداجرا تلقی می‌نماید به‌گونه‌ای عمل می‌کند که گویی معاهده در حقوق داخلی جذب نشده است.»^۴ یا «در کشورهای تابع دوگانگی، دادگاه‌ها در فعالیت قضایی خویش، استراتژی‌هایی جهت استفاده از معاهدات جذب‌نشده به‌کار برده‌اند.»^۵ در هر صورت، شیوه جذب مقررات بین‌المللی در نظام داخلی می‌تواند منجر به پذیرش مقرراتی در نظام داخلی شود که به‌طور کامل با مقررات بین‌المللی همخوانی ندارد. به‌عنوان مثال، در کشور استرالیا که پیرو نظریه دوگانگی است، قانونی که به‌منظور اجرای یک معاهده به تصویب می‌رسد، لازم نیست از همان عبارت‌پردازی معاهده استفاده کند و از این رو در بعضی موارد، عدم همخوانی قانون مصوب با معاهده موجب معضل در این کشور شده است.^۶

در نظام حقوقی ایران از زمان انقلاب مشروطه تا کنون، اصولاً معاهدات بین‌المللی باید به

۱. ضیائی بیگدلی، محمدرضا؛ حقوق معاهدات بین‌المللی، گنج دانش، ۱۳۹۵، ص ۳۲.

۲. ایزدی، علی؛ «نگاهی تطبیقی به اجرای حقوق بین‌الملل در محاکم ملی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۵، شماره ۳، ۱۳۹۴، ص ۵۰۵.

۳. پیشین، ص ۵۰۴.

۴. پیشین، ص ۵۰۶.

۵. پیشین، ص ۵۰۵.

۶. Shelton, Dinah (ed.), *International Law and Domestic Legal Systems (Incorporation, Transformation, and Persuasion)*, Oxford University Press, 2011, p. 35.

تصویب قوه مقننه برسند.^۷ این قاعده به‌طور ضمنی مستلزم این است که متن فارسی معاهده جزء لایحه معاهداتی باشد زیرا نمایندگان مجلس برای رأی‌دادن به معاهده باید از محتوای دقیق آن آگاه باشند و این آگاهی جز از طریق دسترسی به متن کامل معاهده محقق نخواهد شد. در هر صورت، آیین‌نامه‌های داخلی مجالس ایران همواره به‌طور صریح یا ضمنی به الزام فوق اشاره کرده‌اند.^۸ از این رو در ایران، فارغ از اینکه معاهده به چه زبان یا زبان‌هایی منعقد شده است، متن فارسی معاهده که مراحل تصویب را طی کرده است، به اجرا در می‌آید. از این رو مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده می‌تواند سبب اجرای متفاوت تعهدات معاهداتی در ایران و سایر کشورهای متعاقد شود.

معضل فوق منحصر به نظام حقوقی ایران نیست و از این رو می‌توان مشاهده کرد اختلاف میان متن‌های یک معاهده در موارد متعدد موجب بروز اختلاف میان کشورها شده و این اختلاف‌ها بعضاً در مراجع قضایی ملی یا بین‌المللی مطرح شده است. برای مثال، می‌توان به معاهده ویتانگی^۹ میان انگلستان و رؤسای قبایل نیوزیلند اشاره کرد که در ۱۸۴۰ و به دو زبان انگلیسی و مائوری^{۱۰} منعقد شد. تفاوت‌های این دو متن، موجب بروز اختلاف در اجرای آن شد و نهایتاً سبب شد کشور انگلستان با تصویب «قانون معاهده ویتانگی»^{۱۱} در ۱۹۷۵ و تشکیل دیوان ویتانگی، ادعاهای مردم بومی نیوزیلند را در خصوص نقض تعهدات این معاهده توسط انگلستان بررسی کند.^{۱۲} به‌عنوان مثالی دیگر، می‌توان به تفاوت متن‌های انگلیسی و فرانسوی ماده ۱۰ عهدنامه اروپایی حقوق بشر اشاره کرد که محور رأی دیوان اروپایی حقوق بشر در پرونده «انگل علیه هلند» بود. اختلاف مورد بحث در این پرونده درباره عبارت «جلوگیری از بی‌نظمی یا جرم» به‌عنوان محدودیت آزادی بیان بود. منشأ اختلاف این بود که متن انگلیسی عبارت فوق با استفاده از حرف «یا»،^{۱۳} آن را بیانگر دو محدودیت دانسته است، یعنی «جلوگیری از بی‌نظمی» و «جلوگیری از جرم»، اما متن فرانسوی عبارت فوق با استفاده از حرف «و»،^{۱۴} آن را متضمن یک

۷. برای توضیح بیشتر، ن. ک: بند ۲.

۸. هم‌اکنون ماده ۲۰۲ «قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی» مصوب ۱۳۷۹ بیان می‌کند: «در تقدیم لوایح قانونی که در آن‌ها، دولت تقاضای تصویب عهدنامه، مقاله‌نامه، قرارداد یا موافقت‌نامه بین‌المللی و یا الحاق به پیمان‌های بین‌المللی را دارد، متن کامل آن‌ها باید جهت بررسی ضمیمه لوایح تقدیمی مذکور باشد». منتشرشده در شماره ۱۶۰۸۶ مورخ ۱۳۷۹/۰۲/۲۹ روزنامه رسمی.

9. Treaty of Waitangi.

10. Maori.

11. Treaty of Waitangi Act.

12. Stokes, Evelyn, "The Treaty of Waitangi and the Waitangi Tribunal: Maori Claims in New Zealand", *Applied Geography*, 1992, vol. 12, pp. 181-182.

13. Prevention of Disorder or Crime.

14. À la Défense de l'ordre et à la Prévention du Crime.

محدودیت دانسته است، یعنی «جلوگیری از بی‌نظمی مجرمانه».^{۱۵} آنچه اهمیت بررسی همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات را دوچندان می‌کند، وجود تفاوت‌های بسیار مهم میان متن‌های فارسی و غیرفارسی بعضی معاهدات است. برای مثال، ماده ۳۷(الف) «عهدنامه حقوق کودک» در «قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک» مصوب ۱۳۷۲^{۱۶} بیان می‌کند: «مجازات اعدام... را... نمی‌توان در مورد کودکان زیر ۱۸ سال اعمال کرد». اگرچه این ماده ظاهراً ایرادی ندارد، زمانی که با ماده ۶(د) «میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی» در «قانون اجازه الحاق دولت شاهنشاهی ایران به میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی» مصوب ۱۳۵۴^{۱۷} مقایسه شود، در درستی آن تردید به وجود می‌آید زیرا ضابطه اخیر مقرر می‌کند: «حکم اعدام در مورد جرایم ارتكابی اشخاص کمتر از هیجده سال صادر نمی‌شود». تردید در درستی متن فارسی ماده ۳۷(الف) عهدنامه حقوق کودک از آن جهت است که چرا این عهدنامه که ۲۳ سال پس از میثاق منعقد شده است، به جای ممنوعیت «صدور» حکم اعدام برای کودکان، از ممنوعیت «اجرای» حکم اعدام برای کودکان سخن گفته است. اما مطالعه متن‌های معتبر دو معاهده مزبور،^{۱۸} پرسش فوق را برطرف کرد زیرا متن‌های معتبر هر دو معاهده از ممنوعیت «صدور» حکم اعدام برای کودکان زیر ۱۸ سال سخن گفته‌اند.

مواردی همچون مثال فوق، موجب طرح پرسش‌هایی می‌شود، از جمله اینکه: ۱- چه فرایندی برای تهیه متن فارسی معاهده و نظارت بر آن در نظام حقوقی ایران وجود دارد؟ ۲- نقاط ضعف این فرایند چیست که سبب ایجاد مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات شده است؟ ۳- پیامدهای احتمالی مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات چیست؟ برای پاسخ به پرسش‌های فوق، در این مطالعه، ضمن اشاره به اهمیت و شیوه نظارت بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات، مباحث نظری مربوط به فرایند تهیه متن فارسی معاهدات و نظارت بر آن در نظام حقوقی ایران بررسی می‌شود و در پایان، با ارائه مثال‌هایی، نتیجه عملی این نظارت از جهت موفقیت در جلوگیری از مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات ملاحظه خواهد شد. در اینجا لازم به ذکر است که در این نوشتار فقط به مسائل شکلی فرایند تهیه متن فارسی معاهدات و نظارت بر آن پرداخته می‌شود و از بررسی مشکلات ماهوی این حوزه، همچون لزوم مطالعه تطبیقی نظام‌های حقوقی برای تهیه

15. *Engel and Others v. The Netherlands*, European Court of Human Rights, 1976, para. 98.

16. منتشر شده در شماره ۱۴۲۹۵ مورخ ۱۳۷۳/۰۱/۱۶ روزنامه رسمی.

17. منتشر شده در شماره ۸۸۶۸ مورخ ۱۳۵۴/۰۳/۲۶ روزنامه رسمی.

18. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations*, vol. 999, United Nations Publications, 1983, p. 175.; *Ibid.*, vol. 1577, 1999, p. 55.

متن معاهدات به زبان‌های مختلف صرف‌نظر شده است.^{۱۹}

۱. اهمیت و شیوه نظارت بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات

پیامدهای مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات به دو دسته تقسیم است: ۱- نقض معاهده یا اقدامی فراتر از تعهدات مورد انتظار توسط ایران، ۲- برداشت اشتباه اندیشمندان از معاهده.

در خصوص احتمال نقض معاهده توسط ایران به دلیل مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده باید گفت که این موضوع به جایگاه زبان فارسی در میان متن‌های معتبر معاهده بستگی دارد. اگر زبان فارسی جزء متن‌های معتبر معاهده نباشد، هر اقدام نهاد‌های حکومتی ایران طبق متن فارسی معاهده، اگر فراتر از تعهدات مندرج در متن‌های معتبر باشد، سبب تضییع حقوق ایران است، اما اگر این اقدام مغایر تعهدات مندرج در متن‌های معتبر باشد، ناقض معاهده است و منجر به مسئولیت بین‌المللی ایران می‌شود؛ همان‌طور که ماده ۱۲ «مواد پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل دربارهٔ مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها بابت اعمال خلاف بین‌المللی»^{۲۰} مقرر می‌کند: «هنگامی نقض یک تعهد بین‌المللی توسط یک دولت محقق می‌شود که فعل آن دولت منطبق با آنچه تعهد مزبور مقرر می‌کند، نباشد، فارغ از اینکه منشأ یا ماهیت تعهد مزبور چه باشد». کمیسیون در شرح این ماده، عدم رعایت «تعهدات معاهداتی»^{۲۱} را یکی از مصادیق نقض تعهد دانسته است.^{۲۲}

اما اگر متن فارسی جزء متن‌های معتبر معاهده باشد، باید دو وضعیت را تفکیک کرد: ۱- اعتبار یکسان تمام متن‌ها، ۲- اولویت یک متن بر سایر متن‌ها. در وضعیت نخست که به‌رغم انتقادهای وارد بر آن، در زمان معاصر رایج است،^{۲۳} در صورت وجود تفاوت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده و طرح اختلاف در یک مرجع بین‌المللی، آن مرجع با استناد به قواعد تفسیر، مشخص خواهد کرد آیا تعهدات معاهداتی مندرج در متن فارسی معاهده، قابل قبول است یا نه و طبق توضیحات فوق، این موضوع ممکن است منجر به مسئولیت بین‌المللی ایران و لزوم اجرای تعهدات مندرج در متن غیرفارسی شود. در اینجا لازم به ذکر است طبق مواد ۳۱ تا ۳۳ عهدنامه

۱۹. برای ملاحظه معضلات ماهوی این حوزه همچون یافتن معادل مفاهیم حقوقی در نظام‌های حقوقی مختلف، ن.ک:

Prieto Ramos, Fernando, "International and Supranational Law in Translation: From Multilingual Lawmaking to Adjudication", *The Translator*, vol. 20, No. 3, 2014, p. 313.

20. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts.

21. Treaty Obligations.

22. *Yearbook of the International Law Commission*, vol. II, Part 2, United Nations Publications, 2001, p. 55.

۲۳. ضیائی بیگدلی؛ همان، ص ۳۴.

۱۹۶۹ حقوق معاهدات، مرجع حل اختلاف ملزم نیست به تمام متن‌های معتبر معاهده استناد کند، مگر اینکه منشأ اختلاف، ادعای مغایرت میان متن‌های معتبر باشد.^{۲۴}

وضعیت دوم فوق یعنی انعقاد معاهده به زبان فارسی و زبان‌های دیگر با اولویت یک زبان، خود به دو دسته تقسیم می‌شود: ۱- اولویت زبان فارسی، ۲- اولویت زبان دیگر. در صورت اولویت زبان فارسی (که ظاهراً تا کنون هیچ مصداقی نداشته است)، اقدام نهادهای حکومتی ایران بر طبق متن فارسی معاهده حتی اگر مغایر با متن‌های معتبر غیرفارسی باشد، دچار ایراد نیست. اما اگر متن معتبر غیرفارسی اولویت داشته باشد، اقدام نهادهای حکومتی ایران طبق متن فارسی معاهده، طبق توضیحات فوق، یا ناقض معاهده است یا فراتر از تعهدات خواسته شده.

در اینجا لازم به ذکر است وجود ایراد در متن‌های معتبر یک معاهده بین‌المللی یا وجود تفاوت میان متن‌های معتبر آن به‌ویژه در معاهدات چندجانبه باز، بارها روی داده است و این ایرادها بعداً طبق رویه پیش‌بینی شده در ماده ۷۹ عهدنامه ۱۹۶۹ حقوق معاهدات اصلاح شده است. از این رو در صورت وجود تفاوت میان متن‌های معتبر فارسی و غیرفارسی معاهده، اصلاح متن دچار ایراد، شدنی است. جالب توجه اینکه شناسایی ایراد در متن معاهدات که منجر به اصلاح آن‌ها شده، بعضاً توسط مترجمان بوده است.^{۲۵}

به‌عنوان مثال، یکی از مصادیق بسیار مهم مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده که عمل طبق متن فارسی معاهده موجب محکومیت ایران شده است، ماده ۳۷(الف) «عهدنامه حقوق کودک» است. پیش‌تر ملاحظه شد که طبق «قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک»، ضابطه فوق از ممنوعیت «اجرای حکم اعدام» درباره کودکان سخن گفته است، اما طبق متن‌های معتبر معاهده و همان‌طور که بعضی حقوق‌دانان بیان کرده‌اند،^{۲۶} ضابطه فوق، از ممنوعیت «صدور حکم اعدام» سخن گفته است. به عبارت دیگر، «مطابق با ماده (۱) ۳۷ کنوانسیون، افراد کمتر از ۱۸ سال را نمی‌توان محکوم به اعدام یا حبس ابد کرد. مبدأ این منع، زمان ارتکاب جرم است و به همین دلیل نمی‌توان کودکی را که در ۱۶ سالگی مرتکب قتل شده، پس از طی فرایند محاکمه، زندانی کرده و پس از رسیدن به ۱۸ سالگی اعدام نمود».^{۲۷} از این رو عمل به متن فارسی معاهده در تناقض با متن‌های معتبر معاهده است و بر همین اساس، کمیته حقوق کودک، مکرراً ایران را به نقض ضابطه فوق محکوم کرده است. برای مثال، در گزارش سال ۲۰۰۰ کمیته درباره ایران آمده است: «با توجه به

24. Prieto Ramos, *op.cit.*, p. 323.

25. Prieto Ramos, *op.cit.*, p. 320.

۲۶. هاشمی، سیدحسین؛ «بررسی فقهی - حقوقی رویکرد قانون مجازات اسلامی جدید به سن رشد و مسئولیت کیفری کودکان در پرتو اسناد بین‌المللی»، *حقوق تطبیقی*، شماره ۱۰۳، ۱۳۹۴، ص ۵۱.

۲۷. السان، مصطفی؛ «دادرسی منصفانه برای کودکان»، *دوفصلنامه حقوق بشر*، دوره دوم، شماره ۲، ۱۳۸۶، صص ۱۸۳-۱۸۲.

مواد ۶ و ۳۷(الف) عهدنامه، کمیته در مورد امکان مجازات اعدام برای جرایمی که توسط افراد زیر ۱۸ سال انجام شده، بسیار نگران است و تأکید می‌کند چنین مجازاتی با عهدنامه سازگار نیست.^{۲۸}

در اینجا لازم به ذکر است مواضع کشورهای متعاقد نسبت به معاهده فقط در اسناد تصویب معاهده منعکس می‌شود و این اسناد، به تصویب معاهده و شرط‌های احتمالی وارد بر آن اشاره می‌کنند و نمی‌توانند بیانگر تغییر در متن معاهده باشند. بر همین اساس، در سند تصویب عهدنامه حقوق کودک توسط ایران که نزد امین معاهده ثبت شده، فقط شرط ذیل ماده واحده قانون فوق‌الذکر آمده است و اشاره‌ای به تغییر فوق‌الذکر در متن عهدنامه نشده است.^{۲۹} همچنین لازم به ذکر است در نظام داخلی نیز تغییر در متن معاهده، اقدامی است که به احتمال زیاد، پنهان می‌ماند. برای مثال، در مذاکرات مجلس شورای اسلامی در زمان تصویب عهدنامه حقوق کودک،^{۳۰} هیچ اشاره‌ای به ایراد فوق‌الذکر نشده است که می‌تواند حاکی از عدم آگاهی نمایندگان از این تفاوت مهم باشد. حقوق‌دانان نیز به احتمال زیاد از تفاوت‌های میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات آگاه نمی‌شوند زیرا فقط در صورت مقایسه متن‌ها می‌توان این تفاوت‌ها را شناسایی کرد؛ از این رو می‌توان مشاهده کرد حقوق‌دانانی که به بحث درباره نحوه تصویب عهدنامه حقوق کودک در ایران پرداخته‌اند، اصولاً به تفاوت فوق‌الذکر اشاره نکرده‌اند.^{۳۱}

اما پیامد دیگر مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده، برداشت‌های اشتباه از متن فارسی معاهده توسط اندیشمندان است؛ به‌ویژه اگر مطالعه ایشان بدون مراجعه به متن‌های معتبر غیرفارسی انجام شود. به‌عنوان مثال، ایراد در مواد ۱۸ و ۱۹ «میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی» در «قانون اجازه الحاق دولت شاهنشاهی ایران به میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی»، به گونه‌ای است که تصور می‌شود این دو ماده هم‌پوشانی دارند زیرا ماده ۱۸ از آزادی «معتقدات» و ماده ۱۹ از آزادی «عقاید» سخن گفته است و این دو واژه مترادف هستند. با مراجعه به متن‌های معتبر میثاق مشخص می‌شود ایراد فوق از عدم دقت در تهیه ترجمه فارسی نشأت گرفته است. در واقع، واژه «معتقدات» در ماده ۱۸ در ترجمه واژه انگلیسی belief و واژه «عقاید» در ماده ۱۹ در ترجمه واژه انگلیسی opinion استفاده شده است، در حالی که معنای

28. *Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child*, Islamic Republic of Iran, CRC/C/15/Add.123, 2000, p. 6.

29. *Convention on the Rights of the Child*, Ratification by Iran, C.N.235.1994.TREATIES-4, 1994.

۳۰. جلسه ۱۸۲ دوره چهارم، مورخ ۱۳۷۲/۱۰/۱۹، منتشر شده در شماره ۱۴۲۴۵ روزنامه رسمی.

۳۱. برای مثال، ن.ک: رحمانی، قدرت‌الله؛ *ایران و معاهدات بین‌المللی (جلد اول: رویکرد و عملکرد ادوار اول تا چهارم مجلس شورای اسلامی)*، شهر دانش، ۱۳۹۴، صص ۲۸۵-۲۷۵؛ مهرپور، حسین؛ *نظام بین‌المللی حقوق بشر، اطلاعات*، ۱۳۸۳، صص ۱۳۴-۱۴۹.

این دو واژه متفاوت است. برای مثال، طبق یکی از فرهنگ‌های حقوقی، belief به معنای «عقاید» یا «معتقدات» است، اما opinion به معنای «نظر» است.^{۳۲} جالب توجه اینکه در ترجمه مواد ۱۸ و ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر^{۳۳} نیز ایرادی مشابه ایراد فوق روی داده است. در اهمیت تفاوت معنای دو واژه فوق باید یادآور شد که «در موازین بین‌المللی حقوق بشر، بین آزادی عقیده و آزادی نظر تمایز قائل می‌شوند: اگر باوری که شخص به آن دست یافته است به امور فلسفی و اخلاقی مرتبط باشد، از اصطلاح آزادی عقیده یا وجدان استفاده می‌شود و اگر به سایر امور، نظیر امور سیاسی یا اجتماعی و اقتصادی مربوط باشد، از اصطلاح آزادی نظر استفاده می‌شود».^{۳۴} ایراد مزبور سبب شده است یکی از اندیشمندان ایرانی در بررسی مفهوم آزادی عقیده در نظام بین‌المللی حقوق بشر دچار اشتباه شود. در کتاب «اندیشه و ایمان در آزادی» منتشر شده در ۱۳۹۵، برای تشریح حق آزادی عقیده، نه تنها به هر دو ماده ۱۸ و ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر استناد شده، بلکه ابتدا به ماده ۱۹ استناد شده است. از این رو در نقد آن گفته شده است: «مبنای مطالعات نویسنده در این تحقیق، آثاری هستند که به زبان فارسی یا عربی در دسترس وی قرار داشته است. عدم مراجعه به منابع تحقیق به زبان اصلی و اعتماد به متون فارسی، مشکلاتی را در تبیین مفهوم آزادی عقیده ایجاد کرده است... البته این اشتباه، به برداشت از آن منابع فارسی محدود نیست و به اسناد حقوقی مورد استناد هم تعمیم یافته است. علت آن هم واضح است و آن، استناد به ترجمه‌های موجود از اسناد حقوقی به زبان فارسی است. پرواضح است که ماده ۱۸ اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده ۱۸ میثاق حقوق سیاسی و مدنی، مهم‌ترین مقررات موجود درباره آزادی دین و اعتقاد است، اما مؤلف کتاب به جای استناد به این مقررات، ابتدا به ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر استناد کرده است که درباره آزادی بیان است».^{۳۵}

لازم است به‌اختصار به شیوه شناسایی مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده اشاره شود. در این خصوص باید گفت که تنها راه اطمینان‌بخش برای شناسایی مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده، مطابقت‌دادن آن‌ها است. با این روش، نه تنها می‌توان از

۳۲. آقایی، بهمن؛ فرهنگ حقوقی بهمن، گنج دانش، ۱۳۸۲، صص ۱۴۶ و ۸۷۶.

۳۳. مهرپور؛ همان، ص ۴۳۵.

لازم به ذکر است اعلامیه جهانی حقوق بشر یک معاهده نیست و از این رو متن ترجمه فارسی رسمی این سند که به تصویب قوه مقننه رسیده باشد، وجود ندارد. با وجود این، متن ترجمه فارسی اعلامیه در درگاه کمیسیون عالی حقوق بشر سازمان ملل به نشانی زیر وجود دارد و اصولاً در نوشته‌های حقوقی از این متن استفاده می‌شود:
http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/prs.pdf, last seen 10th November 2022.

۳۴. انصاری، باقر؛ حقوق رسانه، سمت، ۱۳۹۶، ص ۱۲.

۳۵. مظفری، محمدحسین؛ «ایمان یا آزادی؟ در معرفی و نقد کتاب اندیشه و ایمان در آزادی»، فصلنامه نقد کتاب، سال دوم، شماره ۸، ۱۳۹۵، صص ۲۷-۲۸.

ایرادهای احتمالی در متن فارسی آگاه شد، بلکه می‌توان اصلاح‌های لازم را نیز پیشنهاد کرد. البته مشاهده ایرادهای ماهوی یا شکلی در متن فارسی معاهده نیز می‌تواند موجب تردید یا اطمینان از مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده شود. اما این روش، نه تنها نمی‌تواند منجر به پیشنهادهای اصلاحی شود، بلکه نمی‌تواند تمام موارد مغایرت را نشان دهد زیرا بعضی ایرادهای ماهوی یا شکلی در متن فارسی معاهده آن‌چنان ناملموس‌اند که به‌سختی قابل شناسایی هستند. در ضمن، در بعضی موارد، متن فارسی معاهده، ظاهراً حاوی ایراد نیست، اما با متن غیرفارسی همخوانی ندارد. برای مثال، در معاهداتی که حاوی ارقام و اعداد هستند، اشتباه در اعداد و ارقام متن فارسی معاهده اصولاً قابل شناسایی نیست، مگر اینکه با متن غیرفارسی مطابقت داده شود. به‌عنوان نمونه، اعداد و ارقام جداول پیوست «قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به موافقت‌نامه نظام جهانی ترجیحات بازرگانی بین کشورهای در حال توسعه» مصوب ۱۳۷۰^{۳۶} در موارد متعدد با جداول پیوست متن‌های معتبر موافقت‌نامه فوق همخوانی ندارد. برای مثال، طبق «جدول امتیازات ارائه‌شده توسط ایران» در متن‌های معتبر معاهده، تعرفه واردات چای به ایران ۱۶٫۵ درصد و از کشورهای کمتر توسعه‌یافته ۱۵ درصد^{۳۷} اما طبق قانون فوق، تعرفه واردات چای از بنگلادش ۲۵ درصد است (در حالی که باید ۱۵ درصد باشد). اگرچه طبق قانون فوق، مقام‌های گمرکی ایران باید از واردات چای بنگلادش، عوارض بیست‌وپنج درصدی دریافت کنند، این اقدام، نقض معاهده است و می‌تواند موجب مسئولیت بین‌المللی ایران در قبال بنگلادش شود.

۲. نظارت بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات در نظام حقوقی

ایران

در نظام حقوقی ایران از زمان انقلاب مشروطه تا کنون، معاهدات بین‌المللی باید به تصویب قوه مقننه برسند، هرچند استثناهایی بر قاعده کلی فوق وارد شده است. طبق اصول ۲۴ و ۴۶ قانون اساسی مشروطه، اگرچه معاهدات باید به تصویب مجالس شورای ملی و سنا می‌رسید، «عهدنامه‌هایی که استتار آن‌ها صلاح دولت و ملت» بود از این الزام مستثنا شده بود. اطلاق اصول ۷۷ و ۱۲۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز اگرچه حاکی از لزوم تصویب تمام معاهدات توسط مجلس شورای اسلامی است، حقوق‌دانان در این باره اختلاف نظر دارند؛ چنان‌که یکی از حقوق‌دانان، این دو اصل را مبین آن دانسته که «کلیه معاهدات بین‌المللی تحت هر

۳۶. منتشرشده در شماره ۱۳۶۵۰ مورخ ۱۳۷۰/۱۰/۲۳ روزنامه رسمی.

37. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations*, op.cit., vol. 1534, 1997, p. 346.

عنوان که باشند، باید مورد تصویب مجلس شورای اسلامی قرار گیرند»^{۳۸}، اما حقوق‌دان دیگر معتقد است: «اگر ظاهر اصل ۷۷ را در نظر بگیریم، خواهیم گفت که قانونگذار اساسی با تکرار عناوین مختلف معاهده، خواسته این معنا را القا کند که هر معاهده اعم از دوجانبه یا چندجانبه، مهم یا غیرمهم، باید به تصویب مجلس برسد. اما تفسیر دیگری که با توجه به روح کلی و مفاد قانون اساسی (اشارات صریح قانونگذار به موارد منع انعقاد بعضی معاهدات و تصویب پاره‌ای از پیمان‌ها) از این اصل می‌توان نمود، آن است که قانونگذار اساسی فقط خواسته است معاهدات مهم به تصویب مجلس برسند»^{۳۹}. البته شورای نگهبان حداقل از جنبه نظری، اختلاف فوق را حل کرده و طی نظرهای تفسیری ۳۹۰۳ مورخ ۱۳۶۰/۰۸/۰۷، ۹۹۹۳ مورخ ۱۳۶۲/۰۹/۰۸ و ۲۰۰۹ مورخ ۱۳۶۳/۰۸/۱۶، استثناهایی را درباره لزوم تصویب معاهدات پذیرفته است.^{۴۰} از این رو گفته شده است: «مبتنی بر... مجموعه نظرهای شورای نگهبان در مقام تفسیر اصول ۷۷ و ۱۲۵ قانون اساسی، شمول حکم این دو اصل، تنها شامل معاهداتی می‌شود که دارای دو وصف «بین‌المللی بودن» و «ایجاد تعهد برای دولت ایران» باشد و سایر موافقت‌نامه‌های دولت ایران که فاقد هر یک از این دو قید باشد، نیازمند تصویب مجلس شورای اسلامی نیست و با امضای مقام دارای صلاحیت انعقاد، لازم‌الاجرا می‌شود»^{۴۱}.

اهمیت مباحث فوق از آن جهت است که نظارت بر درستی متن فارسی معاهداتی که مستلزم تصویب قوه مقننه نیستند، فقط در اختیار قوه مجریه است، اما نظارت بر درستی متن فارسی معاهدات مستلزم تصویب قوه مقننه، به‌طور بالقوه در اختیار نهادهای مختلف است. پیش از انقلاب ۱۳۵۷ این نظارت می‌توانست توسط مجالس شورای ملی و سنا انجام شود. پس از انقلاب نیز این نظارت اصولاً می‌تواند توسط مجلس شورای اسلامی، شورای نگهبان یا مجمع تشخیص مصلحت نظام (در موارد ارجاع معاهده از مجلس به مجمع به دلیل اعلام مغایرت آن با موازین شرع یا قانون اساسی توسط شورای نگهبان) و در مواردی نادر توسط شورای عالی امنیت ملی (همچون واگذاری تأیید برجام (برنامه جامع اقدام مشترک)^{۴۲} به این شورا) انجام شود. در خصوص مورد آخر، لازم به توضیح است که «قانون اقدام متناسب و متقابل دولت جمهوری اسلامی ایران در اجرای

۳۸. ضیائی بیگدلی؛ همان، ص ۵۷.

۳۹. فلسفی، هدایت‌الله؛ حقوق بین‌الملل معاهدات، فرهنگ نشر نو، ۱۳۷۹، ص ۱۷۰.

۴۰. فتحی، محمد و کاظم کوهی اصفهانی؛ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به همراه نظرات تفسیری شورای نگهبان، انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۷، صص ۱۲۵-۱۲۸.

۴۱. بهادری جهرمی، علی و علی فتحی زفرقندی؛ «بررسی ابهامات صلاحیت مجلس شورای اسلامی در تصویب موافقت‌نامه‌های بین‌المللی با نگاه به نظرهای شورای نگهبان»، *دوفصلنامه دانش حقوق عمومی*، سال چهارم، شماره ۱۲، ۱۳۹۴، ص ۱۱۸.

برجام» مصوب ۱۳۹۴،^{۴۳} تأیید برجام را به شورای عالی امنیت ملی واگذار کرد.^{۴۴} البته لازم به ذکر است که اولاً حقوق دانان درباره ماهیت حقوقی برجام اختلاف نظر دارند، به طوری که بعضی حقوق دانان آن را توافق نزاکتی و غیرالزام‌آور دانسته‌اند^{۴۵} و بعضی دیگر، آن را به شرط تصویب توسط مجلس شورای اسلامی، معاهده‌ای الزام‌آور تلقی کرده‌اند.^{۴۶} ثانیاً نقش شورای عالی امنیت ملی در عقد معاهدات بین‌المللی از جمله برجام نیز بحث‌برانگیز است، چنان‌که گفته شده است: «برخی از صاحب‌نظران، اجرایی‌شدن برجام را منوط به تصویب شورای عالی امنیت ملی می‌دانستند. [اما] اصل ۱۷۶ قانون اساسی، صلاحیت‌های شورای عالی امنیت ملی را برشمرده است [و] بر این اساس، تصویب نهایی یک موافقت‌نامه بین‌المللی و سلب صلاحیت از مجلس در چارچوب هیچ‌یک از بندهای سه‌گانه اصل مذکور قرار نمی‌گیرد».^{۴۷} با وجود این، تردیدی نیست در صورت ارجاع یک سند بین‌المللی به شورای عالی امنیت ملی، این شورا نه تنها می‌تواند در خصوص تأثیر آن سند بر امنیت ملی یا بین‌المللی ایران اظهار نظر کند، بلکه می‌تواند نقطه نظرات خود را نیز درباره اختلاف‌های احتمالی میان متن‌های فارسی و غیرفارسی آن سند ابراز کند. به‌منظور شناسایی نظام حقوقی ایران در زمینه نظارت بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات، لازم است سه موضوع بررسی شود: ۱- فرایند تهیه متن معاهده به زبان فارسی، ۲- شیوه تهیه و گردش لوایح معاهداتی در فرایند تصویب، ۳- نهادهای صلاحیت‌دار برای نظارت بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده.

۱-۲. فرایند تهیه متن معاهده به زبان فارسی

در ابتدا باید گفت «یکی از موضوعاتی که در فرایند نگارش معاهده از اهمیت بسزایی برخوردار است، مسئله زبان معاهده است... این مسئله مرتبط با اصل حاکمیت، استقلال و برابری کشورهاست و حتی گاهی ایجاد اعتبار و حیثیت می‌کند. به‌علاوه مسئله زبان معاهده، نقشی اساسی در تفسیر معاهده دارد زیرا مقام تفسیرکننده با رجوع به نسخه‌ای از معاهده که به زبان معتبر نگاشته شده، بهتر می‌تواند معاهده را مورد تفسیر قرار دهد».^{۴۸} از این رو نخستین نکته‌ای

۴۳. منتشر شده در شماره ۲۰۵۶۹ مورخ ۱۳۹۴/۰۷/۲۵ روزنامه رسمی.

۴۴. ماده واحد این قانون بیان می‌کند: «دولت در چهارچوب مصوبات شورای عالی امنیت ملی در صورتی می‌تواند به شکل داوطلبانه برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) را اجرا کند که احکام و تکالیف زیر را در فرایند اجرا رعایت نماید».

۴۵. ملاکریمی، امید و محمود جلالی؛ «ماهیت «برجام» از منظر حقوق بین‌الملل»، *مطالعات حقوق عمومی*، دوره ۴۷، شماره ۱، ۱۳۹۶، ص ۶۹.

۴۶. قربان‌زاده، محمد؛ «جایگاه برجام در حقوق ایران و حقوق بین‌الملل»، *اندیشمندان حقوق*، شماره ۱۴، ۱۳۹۶، ص ۵۱.

۴۷. ملاکریمی و جلالی؛ همان، ص ۶۴.

۴۸. ضیائی بیگدلی؛ همان، ص ۳۲.

که درباره فرایند تهیه متن فارسی معاهده مطرح می‌شود این است که آیا زبان فارسی جزء متن‌های معتبر معاهده هست یا نه. اهمیت این موضوع از آن جهت است که اگر زبان فارسی جزء متن‌های معتبر معاهده باشد، از میان نهادهای مؤثر در فرایند تصویب معاهده، فقط دولت می‌تواند بر همخوانی متن فارسی معاهده با سایر متن‌های معتبر نظارت کند زیرا متن معتبر فارسی معاهده به امضای نمایندگان دولت‌های مذاکره‌کننده می‌رسد و امکان تغییر آن پس از امضا وجود ندارد. به عبارت دیگر، اگر زبان فارسی جزء متن‌های معتبر معاهده باشد، نگرارش معاهده به زبان فارسی، جزء مراحل بین‌المللی انعقاد معاهده است که درباره آن گفته شده است: «نگارش، یک عمل کارشناسی است که ممکن است بلافاصله پس از پایان مذاکره توسط کارشناسانی که مذاکره‌کنندگان را همراهی می‌کنند، صورت گیرد یا موکول به آینده شود. در حالت اخیر، هر یک از طرف‌ها می‌تواند پیش‌نویسی از نظریات مورد توافق در مذاکره را به شکل معاهده تهیه و تنظیم و برای طرف یا طرف‌های دیگر ارسال نماید و آن‌ها نیز می‌توانند نظریات، پیشنهادها و اصلاحات خود را به طرف ارسال‌کننده پیش‌نویس اعلام دارند. در هر حال، با مکاتبات یا مذاکرات میان طرف‌ها باید در خصوص مفاد معاهده، توافق حاصل آید».^{۴۹} اما در صورتی که زبان فارسی جزء متن‌های معتبر معاهده نباشد، تمام نهادهای ذی‌ربط در فرایند تصویب معاهده می‌توانند در نظارت فوق، نقش‌آفرین باشند زیرا ترجمه معاهده به زبان فارسی به امضای نمایندگان دولت‌های مذاکره‌کننده نمی‌رسد و از این رو به‌طور یکجانبه قابل اصلاح است. یک نکته فرعی و حائز اهمیت در اینجا این است که در تهیه متن یک معاهده بین‌المللی (به هر زبانی) علاوه بر کارشناسان موضوع معاهده، باید متخصصان حقوق بین‌الملل نیز مشارکت داشته باشند. این تصور که دقت نظر در اصطلاح‌های تخصصی موضوع معاهده برای تنظیم متن آن کفایت می‌کند، درست نیست زیرا واژگان حقوقی مورد استفاده در یک متن، سه نوع هستند: ۱- کلماتی که از واژگان عمومی و زبان عامه مردم به عاریت گرفته می‌شود، ۲- واژه‌هایی که از رشته‌های فنی دیگر اخذ می‌شود، ۳- تعبیرهایی که مخصوص رشته حقوق است.^{۵۰} از این رو عدم حضور حقوق‌دانان در تنظیم متن معاهدات می‌تواند موجب استفاده اشتباه از واژه‌های حقوقی شود. با وجود اهمیت موضوع فوق، به نظر می‌رسد تا زمان تصویب «آیین‌نامه چگونگی تنظیم و انعقاد توافقات بین‌المللی» در ۱۳۷۱،^{۵۱} ضوابطی در این خصوص وضع نشده بود. البته این آیین‌نامه نیز به لزوم حضور حقوق‌دانان در فرایند تهیه متن معاهده تصریح نکرده است، بلکه ماده ۴ آن که تأیید مطابقت متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده توسط «هیئت ترجمه اداره

۴۹. پیشین، ص ۳۰.

۵۰. حبیبی، حسن؛ «زبان حقوقی»، مجله کانون، سال چهل و سوم، شماره ۱۶، ۱۳۷۸، صص ۴۷-۴۶.

۵۱. منتشرشده در شماره ۱۳۷۶۰ مورخ ۱۳۷۱/۰۳/۱۹ روزنامه رسمی.

توافق‌های بین‌المللی^{۵۲} معاونت حقوقی ریاست جمهوری» را پیش از التزام ایران به معاهده لازم دانسته، به‌طور ضمنی مؤید موضوع فوق است. با وجود این، بعضی مثال‌های ارائه‌شده در این نوشتار حاکی است یکی از دلایل وقوع ایراد در متن فارسی معاهدات بین‌المللی، عدم حضور حقوق‌دانان مسلط به مفاهیم حقوق بین‌الملل یا بی‌دقتی این حقوق‌دانان در تنظیم متن فارسی معاهده است. به‌عنوان مثال، همان‌طور که در ادامه خواهد آمد، یکی از ایرادهای پرتکرار در متن فارسی معاهدات، استفاده اشتباه از واژه‌های «پذیرش» و «تصویب» است.^{۵۳} این در حالی است که انتظار نمی‌رود اختلاف فاحش میان این دو واژه نادیده گرفته شود زیرا اولی بیانگر مرحله پایان مذاکره و رضایت کشورها به متن معاهده و دومی بیانگر عمل یکجانبه کشورها مبنی بر التزام به معاهده در قبال سایر کشورهای متعاقد است.^{۵۴}

یکی از نکات قابل توجه دیگر در موضوع تهیه متن فارسی معاهدات بین‌المللی، تعیین مسئول آن است. آنچه در ابتدا جلب توجه می‌کند این است که قوانین و مقررات ایران تا زمان تصویب آیین‌نامه چگونگی تنظیم و انعقاد توافق‌های بین‌المللی، در این خصوص ساکت بودند اما طبق مواد ۲ و ۱۰ این آیین‌نامه، نهاد دولتی مسئول مذاکره یا امضای معاهده، عهده‌دار تکلیف فوق است. ضابطه فوق منطقی است و شواهد حاکی است چه پیش از انقلاب ۱۳۵۷ و چه پس از آن، عملاً این ضابطه رعایت شده است. می‌توان این شواهد را به‌طور موردی در مذاکرات مجالس قانونگذاری یا اسناد پیوست لوایح معاهداتی مشاهده کرد. برای مثال، توضیحات معاون وزیر اقتصاد وقت درباره «قرارداد بین‌المللی مربوط به خط شاهین کشتی‌ها» در مجلس سنا^{۵۵} حاکی از این است که وزارت اقتصاد نه‌تنها نمایندگی ایران در مذاکرات این معاهده اقتصادی را بر عهده داشت، بلکه ترجمه معاهده مزبور نیز توسط این وزارتخانه انجام شد. به‌عنوان مثالی دیگر، امضای «لایحه موافقت‌نامه تجاری اکو (اکوتا)» توسط وزیر بازرگانی وقت و درج نام «دفتر امور بین‌المللی و سازمان‌های تخصصی وزارت بازرگانی» بر روی اسناد پیوست این لایحه حاکی است وزارت بازرگانی به نمایندگی ایران در مذاکرات مربوط به این قرارداد حضور داشت و ترجمه قرارداد مزبور و پیوست‌های آن نیز در این وزارتخانه انجام شده است.

نکته مهم دیگر در بحث حاضر این است که اگر زبان فارسی جزء متن‌های معتبر معاهده نباشد، چه نسخه‌ای از معاهده باید مبنای تهیه ترجمه فارسی قرار گیرد؟ این موضوع از آن جهت

۵۲. در اصلاحیه ۱۳۷۹، عبارت «اداره توافق‌های بین‌المللی» حذف شد.

۵۳. ن.ک: بند ۳-۲.

۵۴. ضیائی بیگدلی؛ همان، صص ۳۸ و ۴۵.

۵۵. جلسه ۱۳۰ دوره چهارم مجلس سنا مورخ ۱۳۴۴/۰۸/۱۰.

حائز اهمیت است که ممکن است متن‌های منتشرشده از یک معاهده، غیر از «نسخه اصلی»،^{۵۶} حاوی اشتباه‌هایی باشد؛ از این رو چون در معاهدات دوجانبه^{۵۷} یا چندجانبه بسته،^{۵۸} برای هر یک از طرف‌های معاهده یک نسخه اصلی تهیه و در اختیار آن‌ها قرار می‌گیرد، باید این نسخه مبنای تهیه ترجمه فارسی قرار گیرد. اما در معاهدات چندجانبه باز،^{۵۹} چون اصولاً یک نسخه اصلی تهیه می‌شود و فقط رونوشت گواهی‌شده^{۶۰} آن توسط امین به امضاکنندگان معاهده ارائه می‌شود، باید این رونوشت، مبنای تهیه ترجمه فارسی قرار گیرد، چنان‌که گفته شده است: «به منظور اینکه متن معاهده در دسترس همه کشورهای مجاز به عضویت باشد، امین باید رونوشت‌های گواهی‌شده متن اصلی را تهیه و توزیع کند. دولت‌ها معمولاً به رونوشت‌های گواهی‌شده برای فرایندهای داخلی همچون تأیید مجلس و انتشار رسمی بعدی نیاز دارند... به‌علاوه امروزه متن اصلی به‌صورت الکترونیکی نیز تهیه و در وبگاه امین ارائه می‌شود».^{۶۱} اما قوانین و مقررات ایران درباره این موضوع مهم ساکت هستند. حتی آیین‌نامه چگونگی تنظیم و انعقاد توافق‌های بین‌المللی نیز در این خصوص صراحتی ندارد. اگرچه ماده ۴ این آیین‌نامه به لزوم مطابقت «نسخه فارسی» (در معاهداتی که زبان فارسی جزء متن‌های معتبر است) یا «ترجمه فارسی» (در معاهداتی که زبان فارسی جزء متن‌های معتبر نیست) با «نسخه خارجی» توسط هیئت ترجمه (اداره توافق‌های بین‌المللی) معاونت حقوقی ریاست جمهوری تصریح کرده است، به لزوم تطبیق نسخه «اصلی» فارسی یا ترجمه فارسی با نسخه «اصلی» غیرفارسی تصریح نکرده است. «دستورالعمل تنظیم شکلی توافق‌های حقوقی بین‌المللی» مصوب ۱۳۹۰^{۶۲} نیز که حاوی جزئیات بیشتر در این زمینه است، ایراد فوق را برطرف نکرده و حتی به ابهام آن افزوده است زیرا ماده ۱۰ دستورالعمل مزبور، خواستار ارسال «تصویر اسناد امضاشده» و «فایل متنی ورد (word)» آن‌ها برای تشریفات تصویب شده و این شیوه بیان موجب این ابهام است که آیا تصویر این اسناد در فرایند تصویب قرار می‌گیرد یا فایل تایپ‌شده آن‌ها که در قالب فایل ورد است.

یکی دیگر از نکات قابل توجه در بحث حاضر این است که اگر معاهده دارای چند زبان معتبر باشد، ترجمه معاهده به زبان فارسی باید بر اساس کدامیک از متن‌های معتبر انجام شود؟ قوانین و مقررات ایران تا زمان تصویب دستورالعمل فوق‌الذکر، در این خصوص ساکت بودند، اما ماده ۹

56. Original Copy or Original Text.

57. Bilateral.

58. Closed Multilateral.

59. Open Multilateral.

60. Certified Copy.

61. Dörr, Oliver, Schmalenbach, Kirsten (eds.), *Vienna Convention on the Law of Treaties (A Commentary)*, Springer, 2012, pp. 1321-1322.

۶۲. منتشرشده در شماره ۱۹۴۵۰ مورخ ۱۳۹۰/۰۹/۲۱ روزنامه رسمی.

دستورالعمل مزبور به‌طور ضمنی حاکی است اگر معاهده دارای یک متن مُرَجَّح باشد، لازم است ترجمه فارسی بر اساس آن متن تهیه شود.^{۶۳} ضابطه فوق منطقی است، اما پاسخ مواردی را که معاهده به چند زبان با اعتبار یکسان منعقد شود نمی‌دهد. بدیهی است در این موارد می‌توان هر یک از متن‌های معتبر معاهده را مبنای تهیه ترجمه فارسی قرار داد.

نکته قابل تأمل دیگر اینکه در معاهدات دارای چند زبان معتبر، معاهده ابتدا به کدام زبان تنظیم و سپس به زبان‌های دیگر ترجمه می‌شود؛ اگرچه در بعضی موارد نادر همچون عهدنامه ۱۹۸۲ حقوق دریاها، متن معاهده به‌طور هم‌زمان به چند زبان تهیه شده است، رویه معمول این است که معاهده ابتدا به یک زبان و سپس به زبان‌های دیگر ترجمه می‌شود.^{۶۴} اهمیت این موضوع در بحث این نوشتار از آن جهت است که اگر معاهده ابتدا به زبان فارسی تنظیم و سپس به زبان‌های دیگر ترجمه شود، مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده بیانگر نقص عملکرد نهادهای حاکمیتی ایران نیست. با وجود این، چون متن غیرفارسی در کشور یا کشورهای دیگر ملاک عمل است و همچنین ممکن است به‌عنوان متن مُرَجَّح، ملاک حل اختلاف میان کشورها باشد، مناسب است نهادهای ذی‌ربط در فرایند تصویب معاهده در صورت مواجهه شدن با اختلاف میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده در چنین مواردی، تأیید معاهده را منوط به اصلاح متن غیرفارسی معاهده کنند. البته عمل به ضابطه فوق اصولاً مقدور نیست زیرا معاهدات در مواردی نادر مشخص می‌کنند متن آن‌ها ابتدا به کدام زبان تهیه شده است. یکی از این موارد نادر، ماده ۲۹ معاهده پیوست ماده واحده «قانون راجع به همکاری مابین شرکت صادراتی تجهیزات عمومی کره و شرکت سهامی شیلات جنوب ایران» مصوب ۱۳۶۰ است که بیان می‌کند: «متن این قرارداد به فارسی تهیه و سپس به انگلیسی و کره‌ای برگردانیده شد».

۲-۲. شیوه تهیه و گردش لوایح معاهداتی در فرایند تصویب

پس از آنکه نسخه فارسی یا ترجمه فارسی معاهده در قوه مجریه تهیه و توسط هیئت وزیران به تصویب رسید، نهادهای بعدی در فرایند تصویب معاهده در صورتی می‌توانند بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده نظارت کنند که لایحه معاهداتی حاوی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده با شرایط مندرج در بند قبل باشد. با وجود این، در خصوص لزوم ارسال متن غیرفارسی معاهده برای قوه مقننه، قوانین و مقررات ایران تا پیش از تصویب اصلاحیه آیین‌نامه

^{۶۳} ماده فوق بیان می‌کند: «دستگاه دولتی باید پیش از امضای مقدماتی (موقت) توافق حقوقی تشریفاتی در برگیرنده‌های رسمی، تأیید هیئت ترجمه معاونت حقوقی رئیس‌جمهور، موضوع ماده ۴ آیین‌نامه را در مورد مطابقت ترجمه فارسی با متن زبان مُرَجَّح اخذ کرده باشد».

چگونگی تنظیم و انعقاد توافق‌های بین‌المللی در ۱۳۸۸^{۶۵} ساکت بودند. اصلاحیه فوق که فقط حاوی ضوابطی درباره شیوه تصویب «اصلاحیه‌ها یا پروتکل‌های الحاقی» به معاهدات بین‌المللی است، در ماده ۱۵ مقرر می‌کند: «در صورت تصویب پروتکل یا متن اصلاحی یادشده در هیئت وزیران، معاونت حقوقی و امور مجلس رئیس‌جمهور موظف است آن‌ها را به همراه متن کنوانسیون و تطبیق ترجمه آن‌ها به مجلس شورای اسلامی ارسال کند». با وحدت ملاک گرفتن از این ضابطه می‌توان گفت ارسال متن معتبر اسناد بین‌المللی برای مجلس، منحصر به تصویب اصلاحیه‌ها و پروتکل‌های الحاقی نیست بلکه شامل تصویب اصل معاهدات نیز می‌شود.

در اینجا لازم به ذکر است که در بعضی کشورهای دیگر نیز به لزوم ارسال متن معتبر معاهده برای تصویب قوه مقننه تصریح شده است. برای مثال، درباره لوایح معاهداتی فرستاده شده برای مجلس یونان گفته شده است: «لایحه قانونی مربوط شامل متن موافقت‌نامه به حداقل یکی از زبان‌های رسمی موافقت‌نامه و ترجمه آن به زبان یونانی است که توسط بخش معاهدات اداره حقوقی وزارت امور خارجه تهیه و توسط تمام وزرای مربوط و همچنین وزیر امور خارجه امضا می‌شود، به همراه یک یادداشت توضیحی که توسط وزارتخانه مربوط تهیه شده است».^{۶۶}

آنچه در اینجا جلب توجه می‌کند این است که بررسی دقیق رعایت الزام فوق در نظام حقوقی ایران ممکن نیست زیرا متن کامل بعضی لوایح ارسالی برای مجلس در دسترس عموم نیست. دو منبع اصلی حاوی متن لوایح دولت، یعنی درگاه (پورتال) شورای نگهبان و درگاه مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی نیز حاوی متن کامل تمام لوایح معاهداتی نیستند. در ضمن، در مورد لوایح ناقص موجود در این دو درگاه، بعضاً مشخص نیست آیا اصل لایحه دچار نقص بوده یا اسناد بارگزاری شده در این دو درگاه، ناقص است. در ضمن، با توجه به اینکه درگاه شورای نگهبان در بعضی موارد حاوی رونوشت لوایح و در بعضی موارد حاوی متن تایپ‌شده لوایح توسط اداره کل تدوین قوانین مجلس است، در موضوع فوق نیز نمی‌توان به طور کامل به درگاه فوق اتکا کرد. با وجود این، اگر درگاه شورای نگهبان که از این نظر کامل‌ترین منبع است مبنای بررسی باشد، به نظر می‌رسد که فقط در مواردی نادر، متن غیرفارسی معاهده جزء لایحه دولت بوده است. در ضمن، این بررسی حاکی است در مواردی نادر، لایحه معاهداتی حاوی نسخه‌های «اصلی» فارسی و غیرفارسی معاهده بوده است. در ادامه با اتکا به درگاه شورای نگهبان، مستندات موجود در بعضی لوایح معاهداتی ارائه شده است:

۱- «لایحه عضویت مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن در کنسرسیوم بین‌المللی زمین‌لغزش»

۶۵. منتشر شده در شماره ۱۸۷۰۳ مورخ ۱۳۸۸/۰۲/۳۰ روزنامه رسمی.

66. *Expression of Consent by States to be Bound by a Treaty, Analytical Report and Country Reports, Council of Europe, Committee of Legal Advisers on Public International Law, 2001, p. 142.*

مصوب ۱۳۸۷/۰۴/۱۲ حتی حاوی متن فارسی سند بین‌المللی مزبور نبود. لازم به ذکر است در مواردی که مصوبه مجلس حاوی متن فارسی معاهده نباشد، شورای نگهبان اصولاً مصوبه را رد و آن را به مجلس برمی‌گرداند؛ همانند نظر شماره ۸۷/۳۰/۲۹۵۷۶ مورخ ۱۳۸۷/۰۹/۲۳ درباره لایحه فوق.

۲- «لایحه موافقت‌نامه تعیین حدود مرز دریایی در دریای عمان بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت سلطنت عمان» مصوب ۱۳۹۴/۰۴/۲۱ فقط حاوی متن تایپ‌شده فارسی معاهده بود، در حالی که این معاهده به زبان‌های فارسی، عربی و انگلیسی با اولویت زبان انگلیسی منعقد شده بود.

۳- «لایحه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون بین‌المللی کنترل سیستم‌های مضر ضد خزّه بر روی کشتی‌ها» مصوب ۱۳۸۸/۰۹/۰۸ حاوی متن‌های تایپ‌شده فارسی و انگلیسی معاهده بود، در حالی که این معاهده به زبان‌های عربی، چینی، انگلیسی، فرانسوی، روسی و اسپانیایی با اعتبار یکسان منعقد شده بود.

۴- «لایحه موافقت‌نامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی سازمان ملل متحد (یونسکو) راجع به تأسیس مرکز مطالعاتی منطقه‌ای حفظ میراث فرهنگی ناملموس در آسیای میانه و غربی تحت نظارت یونسکو (گروه ۲)» مصوب ۱۳۸۹/۰۸/۰۲ حاوی متن تایپ‌شده فارسی و رونوشت نسخه انگلیسی معاهده بود، در حالی که این معاهده به زبان انگلیسی منعقد شده بود.

۵- «لایحه موافقت‌نامه همکاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی در امر احداث و بهره‌برداری تأسیسات آبی خدآفرین و قیزقلعه‌سی بر روی رودخانه مرزی ارس» مصوب ۱۳۶۸ حاوی رونوشت نسخه‌های فارسی و روسی موافقت‌نامه مزبور بود و این معاهده به زبان‌های فارسی و روسی با اعتبار یکسان منعقد شد. همان طور که ملاحظه می‌شود، از میان لوایح فوق فقط لایحه اخیر با شرایط مندرج در بند قبل تنظیم شده و امکان مطابقت‌دادن متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده را به صورت اطمینان‌بخش فراهم کرده است.

۲-۳. نهادهای صلاحیت‌دار برای نظارت بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده

با توجه به مباحث مطرح‌شده درباره اهمیت همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده، تردیدی نیست نهادهایی که مسئولیت تهیه متن فارسی یا تصویب آن را بر عهده دارند،

صلاحیت نظارت بر همخوانی متن‌ها را نیز دارند. اما آیا شورای نگهبان نیز می‌تواند بر همخوانی متن‌ها نظارت کند؟ طبق اصل ۹۴ قانون اساسی، وظیفه شورای نگهبان، اظهارنظر درباره مطابقت مصوبه مجلس با موازین شرع و قانون اساسی است؛ از این رو در نگاه نخست باید گفت نظارت بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات جزء اختیارات شورا نیست زیرا به فرض که شورا به بررسی این موضوع بپردازد و از مغایرت متن‌ها آگاه شود یا در این خصوص تردید کند، این موضوع نمی‌تواند در قالب اعلام مغایرت مصوبه مجلس با موازین شرع یا قانون اساسی مطرح شود. با وجود این، با توجه به رویه شورای نگهبان در اعلام «ابهام» درباره بعضی مصوبه‌های مجلس و برگرداندن آن‌ها به مجلس، موضوع فوق نیاز به تأمل بیشتر دارد.

در خصوص صلاحیت شورای نگهبان برای اعلام ابهام درباره مصوبات مجلس، حداقل در گذشته، اختلاف نظر وجود داشت؛ چنان که بعضی افراد با استناد به اصل ۹۴ قانون اساسی معتقدند شورا با بررسی مصوبه‌های مجلس فقط می‌تواند آن‌ها را «تأیید کند» یا «مغایر موازین شرع یا قانون اساسی اعلام کند» و از این رو اعلام ابهام شورا نسبت به مصوبه‌های مجلس، قابل قبول نیست. از دید این افراد، اعلام ابهام شورا نسبت به یک مصوبه مجلس، همانند آن است که شورا نسبت به آن مصوبه اعلام نظر نکند و از این رو طبق قسمت پایانی اصل ۹۴، چنین مصوبه‌ای تأیید شده محسوب می‌شود. در مقابل، گروهی معتقدند شورا غیر از تأیید مصوبه مجلس یا اعلام مغایرت آن با موازین شرع یا قانون اساسی، می‌تواند آن را دچار ابهام بداند و به مجلس برگرداند. نمونه‌ای از دو دیدگاه فوق را می‌توان در بعضی مذاکرات مجلس شورای اسلامی مشاهده کرد.^{۶۷} در تأیید حق شورای نگهبان برای اعلام ابهام درباره مصوبه مجلس می‌توان گفت: «قاعده حقوقی... باید از کلماتی ترکیب شود که واجد معنایی واضح و دقیق و معین است. اگر قاعده حقوقی حاوی مفاهیم حقوقی دوپهلو یا نامشخص باشد، مضمون قاعده به ابهام می‌گراید».^{۶۸} در واقع، به‌رغم عدم تصریح قانون اساسی به حق شورا برای اعلام ابهام درباره مصوبه‌های مجلس، می‌توان این حق را مبتنی بر اصل لزوم شفافیت قانون دانست که درباره آن گفته شده است: «شورای نگهبان برای جبران فقدان مبنای لازم در قانون اساسی برای اصل شفافیت، از راهکاری ویژه بهره می‌جوید. در این راهکار، چون برای اظهارنظر در مورد مصوبات مجلس شورای اسلامی، فقدان «ابهام» در آن‌ها ضروری است، شورای نگهبان از این طریق، مجلس

۶۷. سودمندی، عبدالمجید؛ «نقش شورای نگهبان در تضمین همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات بین‌المللی»،

پژوهشنامه حقوق اسلامی، سال بیست و دوم، شماره ۲، ۱۴۰۰، صص ۵۵۶-۵۵۵.

۶۸. بی‌نام؛ «زبان حقوقی»، فصلنامه حق، شماره ۱۰، ۱۳۶۶، ص ۴۱.

شورای اسلامی را وادار می‌کند تا قوانینی با ابهام‌های هرچه کمتر به تصویب برساند.^{۶۹} در هر صورت، شورای نگهبان در موارد متعدد با اعلام ابهام درباره‌ی بعضی مصوبه‌های مجلس و برگرداندن آن‌ها به مجلس، حق اعلام ابهام را برای خود به رسمیت شناخته است. در ضمن، شورا با ارائه‌ی نظریه‌ی تفسیری ۸۳/۳۰/۷۵۴۷ مورخ ۱۳۸۳/۰۳/۱۶، حق فوق را تثبیت کرده است. شورا در این نظر بیان کرد: «مستفاد از اصل ۱۱۲ قانون اساسی این است که... هرگاه شورای نگهبان قسمتی از مصوبه‌ای را مبهم دانسته و از مجلس شورای اسلامی خواستار بیان مُراد خود از آن قسمت شده باشد تا پس از آن، اعلام نظر کند، قبل از تبیین مُراد و اعلام نظر شورای نگهبان درباره‌ی آن، مجمع تشخیص مصلحت نظام حق بررسی و اعلام تشخیص مصلحت در موارد خلاف را ندارد».^{۷۰}

اما آیا مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده نیز می‌تواند توجیه‌کننده‌ی اعلام ابهام شورا باشد؟ در این خصوص باید گفت در صورت تردید در همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده، در درستی تعهدات مندرج در متن فارسی معاهده نیز تردید به وجود می‌آید و از این رو نمی‌توان درباره‌ی مطابقت چنین معاهده‌ای با موازین شرع و قانون اساسی اظهارنظر کرد. بنابراین، شورای نگهبان حق، بلکه وظیفه دارد با اعلام ابهام نسبت به چنین مصوبه‌ای، آن را به مجلس برگرداند. به طریق اولی در صورت اطمینان از مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده، شورا حق، بلکه وظیفه دارد مصوبه را به مجلس برگرداند. همان طور که پیش‌تر ملاحظه شد، تأیید چنین مصوبه‌ای توسط شورا، منجر به تصویب معاهده‌ای می‌شود که اجرای آن می‌تواند منجر به نقض معاهده یا اقدامی فراتر از تعهدات مندرج در معاهده شود. در ضمن، رد چنین مصوبه‌ای توسط شورا نیز نه‌تنها مبنایی قابل قبول ندارد، بلکه ممکن است مانع پیوستن ایران به معاهده‌ای مفید و بدون ایراد شود (البته در چنین وضعیتی نیز امکان تأیید مصوبه توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام و ایجاد پیامدهای فوق وجود دارد). با وجود این، مخالفت‌هایی با اختیار شورا برای اظهارنظر درباره‌ی همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات ابراز شده است. یکی از موارد بروز این مخالفت‌ها را می‌توان در واکنش‌ها به نظر شماره ۹۶/۱۰۲/۴۷۰۶ مورخ ۱۳۹۶/۱۲/۲۸ شورای نگهبان درباره‌ی «لایحه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با جرایم سازمان‌یافته فراملی» مشاهده کرد. سخنگوی شورا در پاسخ به مخالفت‌های مطرح شده نسبت به این نظر، با استدلالی مختصر که مؤید توضیحات فوق است، طی مصاحبه مطبوعاتی مورخ ۱۳۹۷/۰۲/۱۵ بیان کرد: «در پاسخ به کسانی که می‌گویند

۶۹. گرجی ازندریانی، علی‌اکبر و محمدشهاب جلیلود؛ «نظارت بر کیفیت قوانین در رویه شورای نگهبان»، فصلنامه دانش

حقوق عمومی، سال ششم، شماره ۱۸، ۱۳۹۶، ص ۱۱.

۷۰. فتحی و کوهی اصفهانی؛ همان، صص ۱۸۰-۱۷۹.

شورای نگهبان نمی‌تواند به ترجمه ایراد بگیرد، می‌گوییم اگر ترجمه مفاد را تغییر دهد، شورای نگهبان می‌تواند و باید ایراد بگیرد».^{۷۱}

۳. نظارت بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات در عمل

به‌رغم نقص قوانین و مقررات ایران در زمینه نظارت بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات، نهادهای ذی‌ربط در فرایند تصویب معاهدات توانسته‌اند در بعضی موارد با تشخیص مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده، موجبات تصحیح متن فارسی را فراهم کنند. البته شواهد حاکی است این نهادها در بعضی موارد، مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات را تشخیص نداده‌اند. در ادامه به مواردی از دو وضعیت فوق اشاره می‌شود.

۱-۳. جلوگیری از مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده

در این بند به مواردی از اقدامات دولت، مجلس و شورای نگهبان در راستای تأمین همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده اشاره می‌شود.

الف. اقدامات دولت برای تأمین همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات

همان‌طور که پیش‌تر ملاحظه شد، طبق آیین‌نامه چگونگی تنظیم و انعقاد توافق‌های بین‌المللی، غیر از اختیار هیئت وزیران برای نظارت بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات، التزام به معاهدات، منوط به تأیید مطابقت متن‌ها توسط هیئت ترجمه (اداره توافق‌های بین‌المللی) معاونت حقوقی ریاست جمهوری است. با وجود این، با توجه به اینکه اقدامات هیئت ترجمه مزبور و هیئت وزیران در این زمینه منتشر نمی‌شود، نمی‌توان در این زمینه مطالعه‌ای استقرایی انجام داد. البته در مواردی نادر، همچون دو مورد زیر، تصحیح متن فارسی معاهده توسط هیئت وزیران منتشر شده است.

۱- پس از تصویب «قانون موافقت‌نامه تجاری اکو (اکوتا)» در ۱۳۸۶،^{۷۲} هیئت وزیران در اقدامی بی‌نظیر در «تصویب‌نامه در مورد متن تطبیق ترجمه (چهار) پیوست موافقت‌نامه تجاری اکو»،^{۷۳} متن ترجمه ضمایم چهارگانه موافقت‌نامه فوق را تصحیح و در آن بیان کرد: «هیئت

۷۱. اعمال نظر شورای نگهبان در مورد کنوانسیون پالمو قانونی بود و باید انجام می‌شد، خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۷/۰۲/۱۵.

۷۲. منتشرشده در شماره ۱۸۳۲۹ مورخ ۱۳۸۶/۱۱/۰۹ روزنامه رسمی.

۷۳. منتشرشده در شماره ۱۸۳۷۴ مورخ ۱۳۸۷/۰۱/۱۴ روزنامه رسمی.

وزیران... بنا به پیشنهاد... معاونت حقوقی و امور مجلس رئیس‌جمهور و به استناد اصل ۱۳۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تصویب کرد: با توجه به ماده ۳۵ قانون موافقت‌نامه تجاری اکو (اکوتا) و ماده ۴ آیین‌نامه چگونگی تنظیم و انعقاد توافق‌های بین‌المللی، متن تطبیق ترجمه (چهار) پیوست موافقت‌نامه تجاری اکو به شرح پیوست که تأیید شده به مهر، پیوست تصویب‌نامه هیئت وزیران است، برای ایجاد هماهنگی بین دستگاه‌های مربوط تعیین می‌شود». لازم به ذکر است مصوبه فوق به دو دلیل نمی‌تواند مستند به ماده ۴ آیین‌نامه فوق‌الذکر باشد: ۱- طبق ماده ۴ این آیین‌نامه، تطبیق متن فارسی معاهده با متن غیرفارسی به عهده هیئت ترجمه معاونت حقوقی رئیس‌جمهور است و نه هیئت وزیران، ۲- تطبیق مزبور باید پیش از تصویب معاهده انجام شود.

۲- تفاوت‌های فراوان میان متن فارسی معاهده پیوست ماده واحده «قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به موافقت‌نامه شرکت اسلامی توسعه بخش خصوصی وابسته به بانک توسعه اسلامی» مصوب ۱۳۷۹^{۷۴} با متن معتبر عربی و ترجمه‌های رسمی آن به زبان‌های انگلیسی^{۷۵} و فرانسه سبب شد هیئت وزیران در اقدامی نادر، با «لایحه اصلاح پیوست قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به موافقت‌نامه تأسیس شرکت اسلامی توسعه بخش خصوصی وابسته به بانک توسعه اسلامی» مصوب ۱۳۷۹/۱۱/۲۳ خواستار اصلاح قانون فوق شود. مقدمه توجیهی لایحه مزبور بیان می‌کرد: «نظر به اینکه مطابق ماده ۶۲ موافقت‌نامه تأسیس شرکت اسلامی توسعه بخش خصوصی وابسته به بانک توسعه اسلامی، متن عربی ملاک تعهد کشورهای طرف عضویت می‌باشد و عبارت‌های درج‌شده در متن فارسی پیوست لایحه تقدیمی الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به موافقت‌نامه یادشده، موضوع نامه شماره ۲۲۸۰۲/۵۷۳۲ مورخ ۱۳۷۹/۲/۱۸ در برخی موارد با متن عربی موافقت‌نامه هماهنگی نداشته و در نتیجه در مقام اجرا مشکلات متعددی ایجاد خواهد نمود و نظر به اینکه مجلس شورای اسلامی الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به موافقت‌نامه یادشده را در تاریخ ۱۳۷۹/۲/۲۵ تصویب نموده است، لذا لایحه زیر جهت تشریفات قانونی تقدیم می‌شود». لازم به ذکر است تفاوت‌های فراوان میان موافقت‌نامه پیوست «قانون اصلاح پیوست قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به موافقت‌نامه تأسیس شرکت اسلامی توسعه بخش خصوصی وابسته به بانک توسعه اسلامی» مصوب ۱۳۸۰^{۷۶} با متن پیوست قانون فوق، حاکی از اشتباه‌های فاحش در متن قبلی است.

۷۴. منتشرشده در شماره ۱۶۳۱۷ مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۰۹ روزنامه رسمی.

75. Articles of Agreement of the Islamic Corporation for the Development of the Private Sector.

۷۶. منتشرشده در شماره ۱۶۵۹۵ مورخ ۱۳۸۰/۱۱/۲۴ روزنامه رسمی.

ب. اقدامات مجالس برای تأمین همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات

اگرچه ایرادهای احتمالی نمایندگان مجلس به متن فارسی معاهدات در صورتجلسات ثبت می‌شوند، با توجه حجم بسیار زیاد صورتجلسات مجالس و نبود سامانه‌ای با قابلیت جستجو در این صورتجلسات، نمی‌توان در این زمینه مطالعه‌ای استقرایی انجام داد. تا کنون مؤلف فقط با یک مورد از ایراد نمایندگان مجلس به متن فارسی معاهده مواجه شده است که آن هم قبل از انقلاب بوده و ایراد مزبور وارد نبود. در زمان بررسی «معاهده دوستی میان ایران و شوروی» در مجلس شورای ملی،^{۷۷} یکی از نمایندگان مجلس بیان کرد: «در فصل اول نوشته شده است «نظر به آنچه گفته شد و با اشتیاق به اینکه ملت ایران مستقل و سعادتمند شده» الی آخر. بنده در این موضوع یک اصلاح عبارتی پیشنهاد نموده‌ام که این‌طور نوشته شود «نظر به اینکه باید استقلال و سعادت مسلم ایران دائماً پاینده بماند». مقصود بنده این بوده است که کسی تازه استقلال به ایران نمی‌دهد... و تصور می‌کنم در ترجمه اشتباه شده باشد». همچنین در اعتراض به فصل سوم معاهده مزبور که بیان می‌کرد «دولتین معظمین متعاهدتین رضایت می‌دهند که سرحد مابین ایران و روسیه را مطابق تعیین کمیسیون سرحدی ۱۸۸۱ تصدیق و رعایت نمایند»، یکی از نمایندگان بیان کرد: «اعتراض بنده این بود که اشتباهاً عوض «معاهده» ۱۸۸۱...، «کمیسیون» نوشته شده... در صورتی که بعد از مراجعه به اسناد، معلوم شد که اصلاً در سنه ۱۸۸۱ کمیسیون نبوده است که حدی معین کند... این بود که بنده اصلاح عبارتی پیشنهاد کردم که در عوض «کمیسیون ۱۸۸۱»، «معاهده ۱۸۸۱» نوشته شود».

در خصوص ایرادهای فوق باید گفت اولاً طبق ماده ۲۵ معاهده مزبور، این معاهده به زبان‌های فارسی و روسی با اعتبار یکسان منعقد شده بود. ثانیاً با توجه به متن ترجمه انگلیسی معاهده که توسط جامعه ملل منتشر شده، به نظر می‌رسد اشتباهی در ترجمه عبارات فوق روی نداده است.^{۷۸} در هر صورت، به‌رغم طرح ایرادهای فوق، فصل‌های اول و سوم معاهده به همان صورت فوق در قالب «قانون اجازه انعقاد عهدنامه دوستی منعقدشده بین دولتین ایران و جمهوری شوروی روسیه» به تصویب رسید.^{۷۹}

۷۷. جلسه ۴۸ دوره چهارم مجلس شورای ملی مورخ ۱۳۰۰/۰۹/۲۳.

78. *Publication of Treaties and International Engagements Registered with the Secretariat of the League of Nations*, vol. 9, IMPRIMERIES RIUNIES S. A., 1922, pp. 401, 403.

79. *Ibid.*, pp. 392-393.

ج. اقدامات شورای نگهبان برای تأمین همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات

برخلاف اصلاحات احتمالی در متن فارسی معاهدات توسط دولت و مجلس که قابل مطالعه استقرایی نیست، همان طور که یکی از حقوق‌دانان بیان کرده است، «سامانه جامع نظرات شورای نگهبان» با فراهم کردن امکان جستجو در نظرهای شورا، استخراج نظرهای مربوط به مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده را که در چارچوب اعلام ابهام درباره لوایح مصوب مجلس انجام شده ممکن کرده است. طبق بررسی حقوق‌دان مزبور، شورای نگهبان تا پایان ۱۳۹۹ درباره ۵۳ لایحه معاهداتی مصوب مجلس اعلام ابهام کرده است که ۱۲ مورد آن به دلیل مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده بوده است.^{۸۰} البته لازم به ذکر است شورا در بعضی موارد در کنار اعلام «تأیید»، «مغایرت» یا «ابهام» درباره لوایح معاهداتی مصوب مجلس، «تذکره‌هایی» نیز مطرح کرده است که بعضی از آن‌ها درباره همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات است اما تذکره‌های شورا الزام‌آور نیستند و از این رو بعضاً مجلس به آن توجه نمی‌کند، مانند تذکرات مندرج در نظرهای ۶۱۷۱ مورخ ۱۳۷۳/۰۲/۱۴، ۷۸/۲۱/۵۰۳۴ مورخ ۱۳۷۸/۰۴/۳۰ (بندهای ۴ تا ۷)، ۷۹/۲۱/۳۹۲ مورخ ۱۳۷۹/۰۲/۲۸ و ۹۱/۳۰/۴۷۶۳۶ مورخ ۱۳۹۱/۰۵/۱۲ شورای نگهبان. در هر صورت، طبق تحقیق فوق، عوامل اعلام ابهام شورا درباره همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات عبارت بودند از: ۱- پیوست‌نبودن ضمایم معاهده به متن فارسی معاهده (۷ مورد)، ۲- نامفهوم‌بودن بعضی مواد متن فارسی معاهده (۳ مورد)، ۳- وجود ضوابط مغایر با اصول حقوقی در متن فارسی معاهده (۱ مورد)، ۴- ایرادهای ویرایشی، انشایی، املائی و ترجمه‌ای (۱ مورد).^{۸۱}

۲-۳. وجود مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات مصوب

اگرچه طبق توضیحات و مثال‌های پیشین می‌توان گفت نهادهای ذی‌ربط در فرایند تصویب معاهده توانسته‌اند در بعضی موارد، ایراد متن فارسی معاهدات را برطرف کنند، همان طور که پیش‌تر درباره «قانون اجازه الحاق دولت شاهنشاهی ایران به میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی»، «قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به موافقت‌نامه نظام جهانی ترجیحات بازرگانی بین کشورهای در حال توسعه» و «قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک» ملاحظه شد، متن فارسی این معاهدات دچار ایراد است و این شاهدی

۸۰. سودمندی؛ همان، صص ۵۶۰-۵۵۸.

۸۱. برای ملاحظه شرح این موارد، ن.ک: همان، صص ۵۷۲-۵۶۱.

است بر عدم نظارت کافی بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده توسط نهادهای مؤثر در تصویب معاهده. در ادامه، چند مثال دیگر از ایراد در متن فارسی معاهدات مصوب پس از انقلاب ۱۳۵۷ ارائه می‌شود.

۱- ماده ۵ معاهده پیوست ماده واحده «قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون بین‌المللی منع و مجازات جنایت آپارتاید» مصوب ۱۳۶۳^{۸۲} بیان می‌کند: «افراد متهم به ارتکاب اعمالی که در ماده ۲ این کنوانسیون بیان گردیده است، ممکن است توسط دادگاه ذی‌صلاح هر کشور طرف این کنوانسیون که در مورد مشخص متهم دارای صلاحیت قضایی دولت، محاکمه یا توسط دیوان کیفری بین‌المللی از سوی آن کشورهای طرف که صلاحیت آن را پذیرفته‌اند محاکمه شوند». غیر از ایرادهای املائی استفاده از واژه «مشخص» به جای «شخص» و «دولت» به جای «است»، طبق متن‌های معتبر معاهده، یک ایراد ترجمه‌ای مهم نیز در ماده فوق وجود دارد و آن استفاده از اسم خاص «دیوان کیفری بین‌المللی»^{۸۳} در ترجمه اسم عام «یک دیوان کیفری بین‌المللی» (an International Penal Tribunal) است.^{۸۴}

۲- اسناد پیوست ماده واحده «قانون الحاق به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان» مصوب ۱۳۷۰^{۸۵} عبارت‌اند از متن ۳۴ ماده‌ای عهدنامه مزبور، ضمیمه‌ای حاوی دو جدول و قسمتی با عنوان «قطعه‌نامه‌های مصوب کنفرانس سازمان ملل متحد برای تصویب یک کنوانسیون علیه قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان». اما طبق متن‌های معتبر معاهده، قطعه‌نامه‌های فوق‌الذکر جزء معاهده نبود و نمی‌بایست تصویب می‌شد.^{۸۶}

۳- ماده (۲) ۲۸ معاهده پیوست ماده واحده «قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون چارچوب سازمان بهداشت جهانی در مورد کنترل دخانیات» مصوب ۱۳۸۴^{۸۷} بیان می‌کند: «اصلاحیه‌های این کنوانسیون باید به تصویب... برسد». طبق متن‌های معتبر معاهده، فعل «به تصویب... برسد» در ترجمه عبارت «shall be adopted» به کار رفته که ترجمه درست آن «باید پذیرفته شود» است.^{۸۸}

در اینجا لازم به ذکر است که یکی از ایرادهای پرتکرار در متن فارسی معاهدات، مربوط به

۸۲. منتشر شده در شماره ۱۱۶۵۵ مورخ ۱۳۶۳/۱۲/۰۷ روزنامه رسمی.

۸۳. دیوان کیفری بین‌المللی (International Criminal Court) فعالیت خود را از سال ۲۰۰۲ آغاز کرده است.

84. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations, op.cit., vol. 1015, 1984, p. 246.*

۸۵. منتشر شده در شماره ۱۳۶۴۴ مورخ ۱۳۷۰/۱۰/۱۶ روزنامه رسمی.

86. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations, op.cit., vol. 1582, 2001, p. 208.*

۸۷. منتشر شده در شماره ۱۷۶۹۳ مورخ ۱۳۸۴/۰۸/۲۹ روزنامه رسمی.

88. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations, op.cit., vol. 2302, 2006, p. 247.*

واژه‌هایی است که در مراحل مختلف انعقاد معاهده به کار می‌رود. در این خصوص گفته شده است: «واژه‌های تصویب، قبولی (پذیرش) و تأیید در هنگام ترجمه کنوانسیون‌ها به فارسی ممکن است به عبارت غلطی برگردانده شود؛ لذا بسیار محتمل است که تعابیر نابجایی به‌عنوان معادل آن‌ها در متن یا حتی در ماده واحده‌ای که به تصویب پارلمان می‌رسد، راه یابد».^{۸۹}

۴- ماده ۲۳ معاهده پیوست ماده واحده «قانون موافقت‌نامه تأسیس کمیسیون تون ماهیان اقیانوس هند» مصوب ۱۳۸۰^{۹۰} بیان می‌کند: «هر اختلافی در مورد تفسیر یا اجرای این موافقت‌نامه، در صورت عدم حل و فصل آن توسط کمیسیون، برای حل و فصل به تشریفات میانجیگری که توسط کمیسیون تصویب خواهد شد، ارجاع خواهد گردید». طبق متن‌های معتبر معاهده، واژه «میانجیگری» در ترجمه عبارت «conciliation» به کار رفته که ترجمه درست آن «سازش» است^{۹۱} و تفاوت روش‌های میانجیگری و سازش بر حقوق‌دانان پوشیده نیست.^{۹۲}

۵- ماده ۱ معاهده پیوست ماده واحده «قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون مقابله با اعمال غیرقانونی علیه ایمنی دریانوردی و پروتکل پیوست آن در خصوص مقابله با اعمال غیرقانونی علیه ایمنی سکوها ثابت واقع در فلات قاره» مصوب ۱۳۸۷^{۹۳} بیان می‌کند: «کشتی به‌عنوان هر گونه شناوری که به‌صورت دائمی به بستر دریا متصل شده باشد... اطلاق می‌گردد». همان‌طور که متن‌های معتبر معاهده گویا است، یک ایراد آشکار در ماده فوق وجود دارد و آن استفاده از فعل «متصل شده باشد» در ترجمه «not... attached to the sea-bed» است که ترجمه درست آن «متصل نشده باشد» است.^{۹۴} این ایراد از دید حقوق‌دانان دیگر نیز پنهان نمانده است.^{۹۵}

۸۹. عنایت، سیدحسین؛ «تنظیم معاهدات بین‌المللی در حقوق کنونی ایران و مطالعه تطبیقی آن با فقه اسلامی و حقوق بین‌المللی معاصر»، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۱۰، ۱۳۶۸، صص ۱۱۸-۱۱۷.

۹۰. منتشرشده در شماره ۱۶۵۴۳ مورخ ۱۳۸۰/۰۹/۲۱ روزنامه رسمی.

91. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations, op.cit.*, vol. 1927, 2001, p. 343.

۹۲. برای ملاحظه تعریف واژه‌های فوق، ن.ک: آقایی؛ همان، صص ۴۲۰-۴۱۸، ۴۴۴-۴۴۳.

۹۳. منتشرشده در شماره ۱۸۶۰۹ مورخ ۱۳۸۷/۱۰/۲۸ روزنامه رسمی.

94. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations, op.cit.*, vol. 1678, 1999, p. 224.

۹۵. شیروی، عبدالحسین و فریده شعبانی جهرمی؛ «بررسی وضعیت حقوقی دستگاه‌های حفاری فراساحلی»، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۸، شماره ۲، ۱۳۹۶، صص ۶۲۲-۶۲۱.

نتیجه

یکی از عوامل اجرای متفاوت معاهده توسط کشورهای متعاقد و ایجاد اختلاف میان آن‌ها، تفاوت میان متن‌های معاهده به زبان‌های مختلف است. در نظام بین‌المللی از قدیم تا کنون یکی از سه شیوه «انتخاب یک زبان»، «انتخاب چند زبان با رجحان یکی» و «انتخاب چند زبان با اعتبار برابر» برای تهیه متن معاهدات بین‌المللی به کار رفته است. فارغ از تفاوت میان متن‌های معتبر معاهده در یکی از شیوه‌های دوم و سوم فوق که می‌تواند عامل تفسیر و اجرای متفاوت تعهدات معاهداتی شود، عامل دیگر در اجرای متفاوت یک معاهده این است که هر کشور، تعهدات معاهداتی را مطابق با متن مصوب در نظام داخلی خود اجرا می‌کند و از این رو تنظیم یک معاهده به هر یک از شیوه‌های فوق حتی شیوه نخست نمی‌تواند به‌طور کامل مانع اجرای متفاوت معاهده شود. بر این اساس در ایران نیز فارغ از اینکه معاهده به چه زبان یا زبان‌هایی منعقد شده باشد، متن فارسی معاهده که مراحل تصویب را طی کرده است، به اجرا درمی‌آید. این در حالی است که مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده می‌تواند سبب اجرای متفاوت تعهدات معاهداتی در ایران و سایر کشورهای متعاقد شود. البته پیامد این موضوع به جایگاه زبان فارسی در میان متن‌های معتبر معاهده بستگی دارد: ۱- اگر زبان فارسی جزء متن‌های معتبر معاهده نباشد یا جزء متن‌های معتبر باشد، اما متنی دیگر به‌عنوان متن مُرَجَّح انتخاب شده باشد، هر اقدام نهادهای حکومتی ایران طبق متن فارسی معاهده که مطابق با تعهدات مندرج در متن‌های معتبر یا متن مُرَجَّح نباشد، منجر به نقض معاهده یا اقدامی فراتر از تعهدات مندرج در معاهده می‌شود. ۲- اگر زبان فارسی جزء متن‌های معتبر معاهده باشد و هیچ متنی به‌عنوان متن مُرَجَّح انتخاب نشده باشد، در صورت اجرای متفاوت معاهده توسط طرف‌های متعاقد، مرجع بین‌المللی حل اختلاف مشخص خواهد کرد آیا تعهدات معاهداتی مندرج در متن فارسی معاهده، قابل قبول است یا نه. ۳- فقط در صورتی که متن فارسی به‌عنوان متن مُرَجَّح انتخاب شده باشد، اقدام نهادهای حکومتی ایران بر طبق متن فارسی معاهده، حتی اگر مغایر با متن یا متن‌های معتبر غیرفارسی باشد، دچار ایراد نیست.

به‌رغم توضیحات فوق که حاکی از اهمیت همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات است، قوانین و مقررات ایران تا پیش از تصویب «آیین‌نامه چگونگی تنظیم و انعقاد توافق‌های بین‌المللی» در ۱۳۷۱ (و اصلاحیه‌های آن) و تصویب «دستورالعمل تنظیم شکلی توافق‌های حقوقی بین‌المللی» در ۱۳۹۰، فرایند تهیه متن فارسی معاهدات و بسیاری از لوازم تضمین همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات را پیش‌بینی نکرده بودند. به‌عنوان مثال، نخستین بار اصلاحیه آیین‌نامه فوق در ۱۳۸۸ از شمول متن غیرفارسی معاهده در لایحه

معاهداتی سخن گفته است یا نخستین بار آیین‌نامه فوق از «هیئت ترجمه اداره توافقی‌های بین‌المللی معاونت حقوقی ریاست جمهوری» به‌عنوان مسئول بررسی همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده نام برده است. جالب توجه اینکه آیین‌نامه و دستورالعمل فوق همچنان در بعضی جنبه‌ها ناقص یا مبهم هستند و نتوانسته‌اند بعضی لوازم بررسی همخوانی متن‌ها را به‌طور شفاف بیان کنند. به‌عنوان مثال، آیین‌نامه و دستورالعمل فوق به لزوم تطبیق نسخه «اصلی» فارسی با نسخه «اصلی» غیرفارسی معاهده تصریح نکرده‌اند. این در حالی است که ممکن است متن‌های منتشرشده از یک معاهده، غیر از «نسخه اصلی» و «رونوشت گواهی‌شده توسط امین»، حاوی اشتباه‌هایی باشند.

نکته قابل توجه دیگر اینکه نمی‌توان به آیین‌نامه و دستورالعمل فوق برای استنباط وظیفه تطبیق متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده توسط نهادهای ذی‌ربط (هیئت وزیران، مجلس شورای اسلامی، مجمع تشخیص مصلحت نظام (در موارد ارجاع معاهده از مجلس به مجمع به دلیل اعلام مغایرت آن با موازین شرع یا قانون اساسی توسط شورای نگهبان) و شورای عالی امنیت ملی (در موارد نادر همچون برجام که تأیید آن به این شورا واگذار شد))، اتکا کرد زیرا آیین‌نامه و دستورالعمل مزبور مصوب هیئت وزیران است و نهادهای دیگر ملتزم به رعایت آن نیستند. در واقع، لازم است این موضوع در قوانین به‌ویژه آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی پیش‌بینی شود.

در هر صورت، به‌رغم نقص قوانین و مقررات در زمینه نظارت بر همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات، نهادهای ذی‌ربط در فرایند تصویب معاهده توانسته‌اند در بعضی موارد با تشخیص مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده، موجبات اصلاح متن فارسی را فراهم کنند. البته با توجه به عدم انتشار صورتجلسات هیئت وزیران و نبود سامانه‌ای با امکان جستجو در صورتجلسات مجلس شورای اسلامی، شناسایی موارد احتمالی طرح ایراد به متن فارسی معاهدات توسط این نهادها، ناممکن یا دشوار است و از این رو در این نوشتار به چند مورد معدود از این اقدامات اشاره شد. اما برخلاف اقدامات دولت و مجلس در این زمینه، «سامانه جامع نظرات شورای نگهبان» با فراهم‌کردن امکان جستجو در نظرهای شورا، استخراج ایرادهای مطرح‌شده توسط شورا نسبت به متن فارسی معاهدات را ممکن کرده است. بر این اساس، شورا تا پایان ۱۳۹۹، ۱۲ لایحه معاهداتی را به دلیل مغایرت میان متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهده به مجلس برگردانده است.

با وجود این، شواهد موجود که نمونه‌هایی از آن در این نوشتار ارائه شد، حاکی است همچنان ایرادهای کم‌وبیش مهم در متن فارسی بسیاری از معاهدات مصوب وجود دارد و در بعضی موارد همچون ماده ۳۷(الف) عهدنامه حقوق کودک، عمل به متن فارسی معاهده که برخلاف متن‌های معتبر معاهده است، سبب محکومیت ایران در کمیته حقوق کودک شده است. از این رو لازم

است ضمن قانونگذاری مجلس در زمینه فرایند تهیه و نظارت بر متن فارسی معاهدات، نهادهای ذی‌ربط در فرایند تصویب معاهده به‌ویژه خود مجلس در این زمینه دقت نظر بیشتر اعمال کنند.

منابع:

الف. فارسی

- کتاب

۱. انصاری، باقر؛ حقوق رسانه، سمت، ۱۳۹۶.
۲. آقایی، بهمن؛ فرهنگ حقوقی بهمن، گنج دانش، ۱۳۸۲.
۳. رحمانی، قدرت‌الله؛ ایران و معاهدات بین‌المللی (جلد اول: رویکرد و عملکرد ادوار اول تا چهارم مجلس شورای اسلامی)، شهر دانش، ۱۳۹۴.
۴. ضیائی بیگدلی، محمدرضا؛ حقوق معاهدات بین‌المللی، گنج دانش، ۱۳۹۵.
۵. فتحی، محمد و کاظم کوهی اصفهانی؛ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به همراه نظرات تفسیری شورای نگهبان، انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۷.
۶. فلسفی، هدایت‌الله؛ حقوق بین‌الملل معاهدات، فرهنگ نشر نو، ۱۳۷۹.
۷. کمیسیون حقوق بین‌الملل سازمان ملل؛ مسئولیت بین‌المللی دولت (متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل)، ترجمه: علیرضا ابراهیم‌گل، شهر دانش، ۱۳۹۰.
۸. مهرپور، حسین؛ نظام بین‌المللی حقوق بشر، اطلاعات، ۱۳۸۳.

- مقاله

۱. السان، مصطفی؛ «دادرسی منصفانه برای کودکان»، دوفصلنامه حقوق بشر، دوره دوم، شماره ۲، ۱۳۸۶.
۲. ایزدی، علی؛ «نگاهی تطبیقی به اجرای حقوق بین‌الملل در محاکم ملی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۵، شماره ۳، ۱۳۹۴.
۳. بهادری جهرمی، علی و علی فتاحی زفرقندی؛ «بررسی ابهامات صلاحیت مجلس شورای اسلامی در تصویب موافقت‌نامه‌های بین‌المللی با نگاه به نظریات شورای نگهبان»، دوفصلنامه دانش حقوق عمومی، سال چهارم، شماره ۱۲، ۱۳۹۴.
۴. بی‌نام؛ «زبان حقوقی»، فصلنامه حق، شماره ۱۰، ۱۳۶۶.
۵. حبیبی، حسن؛ «زبان حقوقی»، مجله کانون، سال چهل‌وسوم، شماره ۱۶، ۱۳۷۸.
۶. سودمندی، عبدالمجید؛ «نقش شورای نگهبان در تضمین همخوانی متن‌های فارسی و غیرفارسی معاهدات بین‌المللی»، پژوهشنامه حقوق اسلامی، سال بیست‌ودوم، شماره ۲، ۱۴۰۰.

۷. شیروی، عبدالحسین و فریده شعبانی جهرمی؛ «بررسی وضعیت حقوقی دستگاه‌های حفاری فراساحلی»، *مطالعات حقوق تطبیقی*، دوره ۸، شماره ۲، ۱۳۹۶.
۸. عنایت، سیدحسین؛ «تنظیم معاهدات بین‌المللی در حقوق کنونی ایران و مطالعه تطبیقی آن با فقه اسلامی و حقوق بین‌المللی معاصر»، *مجله حقوقی بین‌المللی*، شماره ۱۰، ۱۳۶۸.
۹. قربان‌زاده، محمد؛ «جایگاه برج‌ام در حقوق ایران و حقوق بین‌الملل»، *اندیشمند/ان حقوق*، شماره ۱۴، ۱۳۹۶.
۱۰. گرجی ازندریانی، علی‌اکبر و محمدشهاب جلیلود؛ «نظارت بر کیفیت قوانین در رویه شورای نگهبان»، *فصلنامه دانش حقوق عمومی*، سال ششم، شماره ۱۸، ۱۳۹۶.
۱۱. مظفری، محمدحسین؛ «ایمان یا آزادی؟ در معرفی و نقد کتاب اندیشه و ایمان در آزادی»، *فصلنامه نقد کتاب*، سال دوم، شماره ۸، ۱۳۹۵.
۱۲. ملاکریمی، امید و محمود جلالی؛ «ماهیت «برجام» از منظر حقوق بین‌الملل»، *مطالعات حقوق عمومی*، دوره ۴۷، شماره ۱، ۱۳۹۶.
۱۳. هاشمی، سیدحسین؛ «بررسی فقهی - حقوقی رویکرد قانون مجازات اسلامی جدید به سن رشد و مسئولیت کیفری کودکان در پرتو اسناد بین‌المللی»، *حقوق تطبیقی*، شماره ۱۰۳، ۱۳۹۴.

۹۶- قوانین و مقررات

۱. اصلاحیه آیین‌نامه چگونگی تنظیم و انعقاد توافق‌های بین‌المللی، منتشرشده در شماره ۱۸۷۰۳ مورخ ۱۳۸۸/۰۲/۳۰ روزنامه رسمی.
۲. آیین‌نامه چگونگی تنظیم و انعقاد توافق‌های بین‌المللی، منتشرشده در شماره ۱۳۷۶۰ مورخ ۱۳۷۱/۰۳/۱۹ روزنامه رسمی.
۳. تصویب‌نامه در مورد متن تطبیق ترجمه (چهار) پیوست موافقت‌نامه تجاری اکو، منتشرشده در شماره ۱۸۳۷۴ مورخ ۱۳۸۷/۰۱/۱۴ روزنامه رسمی.
۴. دستورالعمل تنظیم شکلی توافق‌های حقوقی بین‌المللی، منتشرشده در شماره ۱۹۴۵۰ مورخ ۱۳۹۰/۰۹/۲۱ روزنامه رسمی.
۵. قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک، منتشرشده در شماره ۱۴۲۹۵ مورخ ۱۳۷۳/۰۱/۱۶ روزنامه رسمی.
۶. قانون اجازه الحاق دولت شاهنشاهی ایران به میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، منتشرشده در شماره ۸۸۶۸ مورخ ۱۳۵۴/۰۳/۲۶ روزنامه رسمی.

۷. قانون اصلاح پيوست قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به موافقت‌نامه تأسیس شرکت اسلامی توسعه بخش خصوصی وابسته به بانک توسعه اسلامی، منتشر شده در شماره ۱۶۵۹۵ مورخ ۱۳۸۰/۱۱/۲۴ روزنامه رسمی.
۸. قانون اقدام متناسب و متقابل دولت جمهوری اسلامی ایران در اجرای برجام، منتشر شده در شماره ۲۰۵۶۹ مورخ ۱۳۹۴/۰۷/۲۵ روزنامه رسمی.
۹. قانون الحاق به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روانگردان، منتشر شده در شماره ۱۳۶۴۴ مورخ ۱۳۷۰/۱۰/۱۶ روزنامه رسمی.
۱۰. قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون بین‌المللی منع و مجازات جنایت آپارتاید، منتشر شده در شماره ۱۱۶۵۵ مورخ ۱۳۶۳/۱۲/۰۷.
۱۱. قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون چارچوب سازمان بهداشت جهانی در مورد کنترل دخانیات، منتشر شده در شماره ۱۷۶۹۳ مورخ ۱۳۸۴/۰۸/۲۹ روزنامه رسمی.
۱۲. قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون مقابله با اعمال غیرقانونی علیه ایمنی دریانوردی و پروتکل پیوست آن در خصوص مقابله با اعمال غیرقانونی علیه ایمنی سکوهاى ثابت واقع در فلات قاره، منتشر شده در شماره ۱۸۶۰۹ مورخ ۱۳۸۷/۱۰/۲۸ روزنامه رسمی.
۱۳. قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به موافقت‌نامه شرکت اسلامی توسعه بخش خصوصی وابسته به بانک توسعه اسلامی، منتشر شده در شماره ۱۶۳۱۷ مورخ ۱۳۷۹/۱۲/۰۹ روزنامه رسمی.
۱۴. قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به موافقت‌نامه نظام جهانی ترجیحات بازرگانی بین کشورهای در حال توسعه، منتشر شده در شماره ۱۳۶۵۰ مورخ ۱۳۷۰/۱۰/۲۳ روزنامه رسمی.
۱۵. قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، منتشر شده در شماره ۱۶۰۸۶ مورخ ۱۳۷۹/۰۲/۲۹ روزنامه رسمی.
۱۶. قانون راجع به همکاری مابین شرکت صادراتی تجهیزات عمومی کره و شرکت سهامی شیلات جنوب ایران، مصوب ۱۳۶۰/۱۱/۰۸.
۱۷. قانون موافقت‌نامه تأسیس کمیسیون تون ماهیان اقیانوس هند، منتشر شده در شماره ۱۶۵۴۳ مورخ ۱۳۸۰/۰۹/۲۱ روزنامه رسمی.
۱۸. قانون موافقت‌نامه تجاری اکو (اکوتا)، منتشر شده در شماره ۱۸۳۲۹ مورخ ۱۳۸۶/۱۱/۰۹ روزنامه رسمی.

- مذاکرات مجالس^{۹۷}

۱. مشروح مذاکرات مجلس سنا، دوره ۴، جلسه ۱۳۰، مورخ ۱۳۴۴/۰۸/۱۰.
۲. مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی، دوره ۴، جلسه ۱۸۲، مورخ ۱۳۷۲/۱۰/۱۹، منتشرشده در شماره ۱۴۲۴۵ روزنامه رسمی.
۳. مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره ۴، جلسه ۴۸، مورخ ۱۳۰۰/۰۹/۲۳.

- لوایح^{۹۸}

۱. لایحه اصلاح پيوست قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به موافقت‌نامه تأسیس شرکت اسلامی توسعه بخش خصوصی وابسته به بانک توسعه اسلامی، مصوب ۱۳۷۹/۱۱/۲۳ هیئت وزیران.
۲. لایحه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون بین‌المللی کنترل سیستم‌های مضر ضد خزه بر روی کشتی‌ها، مصوب ۱۳۸۸/۰۹/۰۸ هیئت وزیران.
۳. لایحه عضویت مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن در کنسرسیوم بین‌المللی زمین‌لغزش، مصوب ۱۳۸۷/۰۴/۱۲ هیئت وزیران.
۴. لایحه موافقت‌نامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی سازمان ملل متحد (یونسکو) راجع به تأسیس مرکز مطالعاتی منطقه‌ای حفظ میراث فرهنگی ناملموس در آسیای میانه و غربی تحت نظارت یونسکو (گروه ۲)، مصوب ۱۳۸۹/۰۸/۰۲ هیئت وزیران.
۵. لایحه موافقت‌نامه تجاری اکو (اکوتا)، مصوب ۱۳۸۳/۰۴/۱۰ هیئت وزیران.
۶. لایحه موافقت‌نامه تحدید حدود مرز دریایی در دریای عمان بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت سلطنت عمان، مصوب ۱۳۹۴/۰۴/۲۱ هیئت وزیران.
۷. لایحه موافقت‌نامه همکاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی در امر احداث و بهره‌برداری تأسیسات آبی خدآفرین و قیزقلعه‌سی بر روی رودخانه مرزی ارس، مصوب ۱۳۶۸ هیئت وزیران.

۹۷. مذاکرات مجالس در درگاه کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی به نشانی زیر قابل دسترسی است:
<https://www.ical.ir/fa/MashroohMozakerat>

۹۸. لوایح مصوب دولت در درگاه شورای نگهبان به نشانی زیر قابل دسترسی است:
<http://nazarat.shora-rc.ir/Default.aspx>

- نظرات شورای نگهبان^{۹۹}

۱. شماره ۲۰۰۹ مورخ ۱۳۶۳/۰۸/۱۶.
۲. شماره ۲۹۵۷۶/۳۰/۸۷ مورخ ۱۳۸۷/۰۹/۲۳.
۳. شماره ۳۹۰۳ مورخ ۱۳۶۰/۰۸/۰۷.
۴. شماره ۷۹/۲۱/۳۹۲ مورخ ۱۳۷۹/۰۲/۲۸.
۵. شماره ۹۶/۱۰۲/۴۷۰۶ مورخ ۱۳۹۶/۱۲/۲۸.
۶. شماره ۹۱/۳۰/۴۷۶۳۶ مورخ ۱۳۹۱/۰۵/۱۲.
۷. شماره ۷۸/۲۱/۵۰۳۴ مورخ ۱۳۷۸/۰۴/۳۰.
۸. شماره ۶۱۷۱ مورخ ۱۳۷۳/۰۲/۱۴.
۹. شماره ۸۳/۳۰/۷۵۴۷ مورخ ۱۳۸۳/۰۳/۱۶.
۱۰. شماره ۹۹۹۳ مورخ ۱۳۶۲/۰۹/۰۸.

- خبر

۱. اعمال نظر شورای نگهبان در مورد کنوانسیون پالمو قانونی بود و باید انجام می‌شد، خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۷/۰۲/۱۵.

ب. انگلیسی**- Books**

1. Dörr, Oliver, Schmalenbach, Kirsten (eds.), *Vienna Convention on the Law of Treaties (A Commentary)*, Springer, 2012.
2. *Publication of Treaties and International Engagements Registered with the Secretariat of the League of Nations*, vol. 9, IMPRIMERIES RIUNIES S. A., 1922.
3. Shelton, Dinah (ed.), *International Law and Domestic Legal Systems (Incorporation, Transformation, and Persuasion)*, Oxford University Press, 2011.
4. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations*, vol. 999, United Nations Publications, 1983.
5. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations*, vol. 1015, United Nations Publications, 1984.

۹۹. نظرات شورای نگهبان در درگاه شورا به نشانی زیر قابل دسترسی است:

6. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations*, vol. 1534, United Nations Publications, 1997.
7. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations*, vol. 1577, United Nations Publications, 1999.
8. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations*, vol. 1582, United Nations Publications, 2001.
9. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations*, vol. 1678, United Nations Publications, 1999.
10. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations*, vol. 1927, United Nations Publications, 2001.
11. *Treaties and International Agreements Registered or Filed and Recorded with the Secretariat of the United Nations*, vol. 2302, United Nations Publications, 2006.
12. *Yearbook of the International Law Commission*, vol. II, Part 2, United Nations Publications, 2001.

- Articles

1. Prieto Ramos, Fernando, "International and Supranational Law in Translation: From Multilingual Lawmaking to Adjudication", *The Translator*, vol. 20, No. 3., 2014.
2. Stokes, Evelyn, "The Treaty of Waitangi and the Waitangi Tribunal: Maori Claims in New Zealand", *Applied Geography*, 1992, vol. 12.

- Documents

1. *Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child*, Islamic Republic of Iran, CRC/C/15/Add.123, 2000.
2. *Convention on the Rights of the Child*, Ratification by Iran, C.N.235.1994.TREATIES-4, 1994.
3. *Engel and Others v. The Netherlands*, European Court of Human Rights, 1976.
4. *Expression of Consent by States to be Bound by a Treaty*, Analytical Report and Country Reports, Council of Europe, Committee of Legal Advisers on Public International Law, 2001.